

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

**На тему: «ПОЛІТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ВІКТОРА ОРБАНА: ФОРМУВАННЯ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОПОПУЛІСТСЬКОГО ЛІДЕРСТВА»**

Виконав: студент 4-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Яцкевич Андрій Андрійович

Керівник Кисельов С.О.

Доцент, кандидат філософських наук

Рецензент Амельченко Н.А.

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 20__ р.

Київ – 2025 р.

План

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОПУЛІЗМУ	6
1.1. Визначення поняття «популізм».....	6
1.2. Правий популізм і як його розпізнати	15
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ ВІКТОРА ОРБАНА....	20
2.1. Євроцентричний етап у політичній кар’єрі Віктора Орбана: демократичні та ліберальні ідеали (1988–2002)	20
2.3. Політичний розворот і закріплення правопопулістської моделі Орбана (2010–2025)	28
РОЗДІЛ 3. ПОПУЛІЗМ У ДИСКУРСІ ВІКТОРА ОРБАНА	35
3.1. Гегемонізація політичної репрезентації населення і використання «порожніх сигніфікаторів»	35
3.2. Адаптація дихотомії «народ» проти «еліти». Дискурсивне конструювання образу ворога.....	41
3.3. Правий вимір популізму Віктора Орбана: нативізм і авторитаризм	52
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Політична, соціальна та економічна нестабільність у поєднанні із кризою класичних ідеологій і традиційних партій створюють передумови для утвердження популізму як впливового політичного феномену. Упродовж останніх десятиліть популізм із допоміжного інструменту в політичній боротьбі перетворився на стійку парадигму в європейському політичному просторі. Розчарування широких мас населення, породжене нездатністю традиційних політичних сил виправдати усі покладені очікування і швидко виходити з кризових ситуацій, призводить до того, що за допомогою популістської логіки лідери дедалі частіше здобувають електоральну підтримку, пропонуючи прості рішення складних проблем.

Стрімке поширення правого популізму, який поєднує антиелітарну «народну» риторичку з консервативними наративами і тенденціями до авторитарного стилю управління потребує теоретичного осмислення цього феномену. Угорщина, яка з початку 2010-х років демонструє відхід від ліберально-демократичної моделі є яскравим прикладом поширення цієї різновидності популістичної ідеології та політика, що на ній заснована.

Центральною постаттю у цьому процесі є прем'єр-міністр Віктор Орбан, політична еволюція якого демонструє кардинальну ціннісну політичну переорієнтацію. Від ліберального опозиціонера, який у 1990-х роках виступав за демократичну антикомуністичну трансформацію Угорщини, Орбан перетворився на центрального архітектора консервативно-авторитарного режиму в серці Європейського Союзу.

Зміни в публічному дискурсі, політичному стилі та зовнішньо- і внутрішньополітичних орієнтирах угорського прем'єра засвідчують послідовне утвердження нового типу правопопулістського політичного лідерства. Відповідно і

дослідження особливостей нинішньої політики Віктора Орбана дозволяють краще пізнати явище популізму як політичної стратегії та окреслити особливості її характерних підходів в умовах країни-члена Європейського Союзу. Дослідження теоретичної характеристики практичного кейсу Віктора Орбана дозволить уникнути використання терміну «популізм» без належного концептуального напрацювання.

З огляду на сучасні виклики для ліберальної демократії, зокрема в умовах безпекових, культурних, міграційних і економічних криз, досвід Угорщини та постать Віктора Орбана як лідера заслуговують на ґрунтовний аналіз. Дослідження його політичної еволюції та характерних рис ведення угорської політики є кроком до розуміння структурних змін у європейській політичній системі у рамках сучасної політики ХХІ століття, де популізм надалі продовжує набирати обертів.

Об’єкт дослідження: ідеологія правого популізму

Предмет дослідження: правий популізм у публічному дискурсі Віктора Орбана

Мета дослідження: охарактеризувати еволюцію і сучасний стан публічного дискурсу Віктора Орбана

Для досягнення цієї мети необхідно розв’язати такі **завдання:**

- Проаналізувати теоретико-методологічні підходи дослідження популізму;
- Виокремити характерні риси та стратегії правого популізму;
- Дослідити еволюцію політичних поглядів та ідеологічних орієнтирів Віктора Орбана;
- Визначити ключові етапи та суспільно-політичні чинники формування популістського стилю політика;
- Проаналізувати публічні висловлювання Віктора Орбана;
- Визначити публічний дискурс Віктора Орбана.

Методи дослідження. У ході дослідження був використаний метод дискурс-аналізу (для дослідження процесу конструювання правопопулістських образів та їх інтерпретації), історико-ретроспективний метод (для узагальнення передумов та етапів політичної еволюції політика). Частково також був використаний метод порівняння для виокремлення спільних та відмінних рис публічного дискурсу Віктора Орбана на різних етапах його політичної кар'єри.

Джерельна база дослідження. Для збору теоретичного матеріалу були використані книги та статті іноземних (Е. Лаклау, Ш. Муфф, К. Мудде, П. Таггарт, К. Кальтвассер, Р. Метц, М. Сальмела, М. Фліндерс і М. Вуд) та українських (О. Валевський, О. Яхно) дослідників. Для аналізу емпіричних даних, зокрема офіційних заяв, публічних промов, програмних документів, були використані такі джерела як: офіційні сайти та архіви Національної Асамблеї і Прем'єр-міністра Угорщини, НАТО та Європейського Парламенту, дослідницькі статті (М. Банкуті, Е. Барат), іноземні (BBC, Project Syndicate, Reuters, Politico, The Guardian, Newsweek, Associated Press) та угорські (Hetek, Political capital, 444, Vastagbor, Index, Magyar Nemzet) медіа-ресурси, веб-портали правозахисних організацій (Article 19, Freedom House).

Структура та обсяг. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що включають у себе 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, у якому налічується 60 позицій, анотації.

Загальний обсяг роботи - 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОПУЛІЗМУ

1.1. Визначення поняття «популізм»

Упродовж останніх десятиліть популізм перетворився на одну з ключових тем у політичній науці та соціології. Зростання впливу популістських сил у Латинській Америці, Європі, США та інших регіонах спричинило суттєве пожвавлення академічного інтересу до цього феномену. Водночас популізм залишається складним для концептуалізації поняттям, що продовжує викликати дискусії щодо своєї природи. Цей розділ присвячено огляду основних теоретичних підходів до розуміння популізму, що сформувалися в межах сучасної політології, та визначенню концептуальних рамок, у яких розглядатиметься кейс угорського прем'єр-міністра Віктора Орбана.

Однією з причин теоретичної складності дослідження популізму є його міждисциплінарність і здатність набувати різних форм залежно від історико-культурного контексту. У науковій літературі популізм розглядається як ідеологія (Кас Мудде, Крістобаль Ровіра Кальтвассер), стиль політичної комунікації (Бенджамін Моффіт), стратегія мобілізації (Пол Таггарт), дискурсивна логіка (Ернесто Лаклау, Шанталь Муфф). Загалом проблему термінологізації популізму можна пояснити через два чинники: сприйняття явища популізму як «заплямованого» методу ведення політики із відповідним подальшим дистанціюванням від нього та використання терміну без належного концептуального напрацювання і теоретичного підходу.

Один з найвпливовіших і найуживаніших підходів - це концептуалізація популізму як тонкої (thin-centered) ідеології, запропонована Касом Мудде. Голландський політолог визначає популізм як тонку ідеологію, яка розділяє суспільство на дві гомогенні та антагоністичні групи, якими є «чистий народ» і «корумпована еліта» і зауважує, що політика, згідно з нею, обов'язково має

виражати волю народу (загальну волю)¹. Найперше, на що варто звернути увагу, це те, що Мудде називає популізм ідеологією. Хоча він визначає популізм не як повноцінну ідеологію (на відміну від лібералізму або соціалізму), а як тонку, що позбавляє популізм власної цілісної системи поглядів на суспільство, економіку чи інститути. Натомість він прикріплюється до інших ідеологій, поєднується з ширшими доктринами і підсилює їх власними характеристиками. Такий підхід дозволяє порівнювати правий і лівий популізм, а також аналізувати змішані ідеологічні моделі. Тонкі ідеології, зокрема і за типологією Майкла Фрідана, на якого посилається Мудде, концентруються навколо одного чи кількох «модульних» понять. У випадку популізму таким модулем є дихотомія народ-еліта.

Зачіпаючи поняття «народу», Кас Мудде визнає, що цей термін є вкрай невизначеним, однак саме ця аморфність і робить його таким ефективним у політичній мобілізації. Мудде посилається на Пола Таггарта, який пропонує вживати поняття «heartland» («серединної землі») - уявного простору, де мешкає чесний, добродішний, працьовитий і об'єднаний народ². Цей термін добре передає міфологізовану картину ідеального колективного суб'єкта, на який орієнтуються популісти. Автор також відзначає, що «народ» у популістській риторичній майже ніколи не ототожнюється з певною класовою категорією. Це не пролетаріат, як у марксистській традиції, і не етнічна група, як у класичному націоналізмі. Це радше моральна, культурна, уявлена єдність, яка конструюється політичним дискурсом.

Мудде зазначає³, що популістський підхід до «народу» та зазначене вище конструювання єдності можливо лиш за певних напівкризових умов, якими є тривале невдоволення владною політикою, загроза (як мінімум, за відчуттями) «нашому способу життя» та наявність харизматичного лідера.

¹ Mudde C. The populist zeitgeist. Government and opposition. 2004. Vol. 39. Issue 4. C. 543

² Там само, с. 545

³ Mudde C. The populist zeitgeist. Government and opposition. 2004. Vol. 39. Issue 4. C. 547

Іншим важливим аспектом розуміння популізму, за Касом Мудде, є категорична моральна опозиція, яка притаманна популістським рухам: «Опоненти це не просто люди з іншими пріоритетами і цінностями, вони – зло»⁴. Тобто світоглядну основу становить сприйняття сторін суспільно-політичних та ідеологічних протистоянь виключно через призму «друзі» і «вороги». Така призма, і про це також згадує Мудде⁵, сприяє ускладненню продуктивного поєднання популізму і ліберальної демократії, особливо з її плюралістичною складовою. У той час як плюралістична демократія припускає співіснування у політичному просторі різних інтересів і груп, популізм, навпаки, наголошує на необхідності прямої репрезентації однорідної загальної волі народу. Відтак, популістські рухи схильні відкидати традиційні представницькі інститути і шукати більш безпосередні форми вираження «народної волі», що може призводити до певної ерозії демократичних процедур.

Ще одним важливим внеском Мудде є його теза про сучасну епоху як про «популістський дух часу» (*Populist Zeitgeist*), де популізм став домінуючим політичним настроєм⁶. Він перестав бути маргінальним явищем і перетворився на загальний спосіб мислення, що впливає не лише на популістські партії, але й на весь політичний дискурс загалом. Саме тому сьогодні багато політичних партій (навіть ліберальних чи консервативних) використовують популістську риторику, щоб отримати підтримку виборців, які відчують незадоволення традиційною політикою.

Вагомий внесок у розуміння поняття популізму вніс аргентинський дослідник Ернесто Лаклау. Автор починає з того, що будь-яке визначення передбачає наявність «сітки значень» (*theoretical grid*)⁷, завдяки якій ми диференціюємо поняття, зокрема і суспільно-політичного характеру, одне від одного. Ернесто

⁴ Mudde C. The populist zeitgeist. *Government and opposition*. 2004. Vol. 39. Issue 4. С. 544

⁵ Там само, с. 561

⁶ Там само, с. 542

⁷ Laclau E. *Populism: What's in a Name? Populism and the Mirror of Democracy*. Verso. 2005. С. 32

Лаклау, намагаючись власне охарактеризувати поняття «популізму» також намагається не підвести його під класифікацію «руху», «ідеології» або «політичної практики», які за певних обставин можна було б назвати популістськими. Популізм – складне поняття, і коли ми намагаємось визначити його як рух, ідеологію або практику, ми стикаємось із труднощами, адже визначити «популістський рух» означає автоматично відмежувати його від інших рухів – ліберальних, комуністичних, фашистських тощо.

Лаклау пропонує альтернативу: відмовитись від аналізу ідеологій чи рухів, перейшовши до аналізу політичних практик і зробити їх основною одиницею аналізу під час вивчення популізму як явища. За Лаклау, рух є популістським не тому, що він має певну популістську ідеологію, а тому, що він здійснює і використовує популістські практики. Звідси можна зробити висновок, що для розуміння популізму ми маємо аналізувати не «що таке популізм у його сутності», а «що він робить» та «як він це робить». Цей підхід представляє популізм не через його зміст, який висловлюється суб'єктом політики, а через спосіб побудови ним свого політичного дискурсу. Іншими словами, популізм характеризує не наявність певних ідеологічних елементів, а специфічна логіка їх реалізації, поєднання ідей та форма організації політичного висловлювання, незалежно від його змісту.

Відштовхуючись від того, що саме форма політичного дискурсу є одним з основних стовпів дослідження популізму, варто виокремити підхід Лаклау до розуміння популізму саме як специфічної логіки політичної артикуляції. На відміну від інших різноманітних підходів, що беруть за основу вже усталені колективні суб'єкти (такі як клас або нація), він закликає починати аналіз із менших одиниць – із окремих соціальних вимог. Ці вимоги в ході політичного процесу набувають нових символічних значень і артикулюються у ширший політичний процес. Саме цей процес політичної артикуляції, за Лаклау, і є полем виникнення і діяльності

популізму. Інакше кажучи, витoki популізму лежать в асиметрії між суспільством як уявною тотальністю і будь-яким соціальним актором.

Відповідно до логіки Ернесто Лаклау, у сучасних розвинених суспільствах не існує жодного політичного суб'єкта, який би міг репрезентувати суспільство в цілому, як єдину оболонку. Водночас політичний процес і суспільно-політичний дискурс, як його частина, намагаються подолати цей розрив шляхом створення уявної єдності – через символічну артикуляцію різних фрустрацій, страхів, очікувань і бажань населення. Таким чином, можна сказати, що суттю популізму є намагання артикуляції «народу» шляхом поєднання окремих соціальних вимог певних груп населення у певну єдину символічну тотальність. Саме поняття «народу» у популізмі, і тут Ландау погоджується з Мудде, аж ніяк не чимось єдиним, соціологічно, культурно або політично визначеним явищем, а є сконструйованим через дискурсивну артикуляцію.

Далі у цій роботі дослідник вводить розрізнення між логікою відмінності (logic of difference) та логікою еквівалентності (logic of equivalence), що притаманні суспільствам у певні періоди⁸. Логіка відмінності виникає в стабільному інституційному середовищі, коли соціальні вимоги є поодинокими, чітко обмеженими і вирішуються частіше за все адміністративно. У такому контексті соціальні актори визнають легітимність інституцій, які ухвалюють рішення, не ставлять під сумнів ані процедури, ані власне владу. Умовно кажучи, система працює, задовольняючи потреби громадян і кожна вимога «вписується» у цю систему без конфлікту.

Натомість, коли численні соціальні вимоги залишаються без задоволення, між ними починає формуватись еквівалентний зв'язок: незважаючи на свою відмінність, усі вони об'єднуються негативним досвідом фрустрації. Вимоги не

⁸ Laclau E. Populism: What's in a Name? Populism and the Mirror of Democracy. Verso. 2005. С. 36

лише залишаються індивідуальними проблемами, а стають частинами ширшої системної незадоволеності, яка вже не розв'язується звичними інституційними механізмами. У результаті цього процесу формується ланцюг еквівалентностей, де кожна окрема вимога починає вказувати на інші.

У такий спосіб формується нова політична суб'єктність - популярний суб'єкт (popular subject)⁹, який протиставляється демократичному суб'єкту, що висуває поодинокі вимоги. Популярний суб'єкт постає з об'єднання численних демократичних суб'єктів у єдиного актора, який уособлює претензії не до окремих аспектів політики, підходів або дій влади, а до системи загалом. Вирішальною умовою для цього є поява внутрішньої соціальної межі (frontier)¹⁰ - символічного розділення суспільства на «нас» і «їх», на «пригноблених» і «владних», на «народ» і «еліту». Саме ця дихотомія є однією з основних структурних умов виникнення і розростання популізму.

Корисним для дослідження популізму є поняття порожнього сигніфікатора (empty signifier)¹¹ – одна з центральних ідей своєї концепції популізму, яку у своїх роботах розвиває Ернесто Лаклау. Ця ідея ілюструє важливість ролі та образу лідера та наштовхує на те, якими характерними особливостями володіє політик-популіст. Перед цим слід зазначити, що автор спирається на таку структуру популістської артикуляції, що має у собі дві нерозривно пов'язані риси: створення внутрішнього фронтиру (символічної межі між «народом» і «кимось») і вибудову ланцюга еквівалентностей між соціальними вимогами, які залишились незадоволеними. Ці два процеси, на його думку, є не двома умовами, а двома аспектами одного й того ж механізму: сам ланцюг незадоволених вимог, об'єднаних негативним досвідом, і продукує цю межу. Якщо соціальні вимоги самі по собі є завжди частковими і конкретними, то їх об'єднання у «народ» як уявну тотальність потребує символу,

⁹ Laclau E. Populism: What's in a Name? Populism and the Mirror of Democracy. Verso. 2005. С. 37

¹⁰ Там само, с. 39

¹¹ Там само, с. 40

який би репрезентував множинність уніфікованим способом. Але тут виникає проблема, адже не існує позитивного змісту, спільного для всіх вимог різних груп і кластерів населення. Те, що їх об'єднує найефективніше – це не зміст, а спільний супротив проти певного уособленого «ворога», який знаходиться по інший бік створеного фронтиру. Звідси походить необхідність дискурсивного конструювання фігури ворога, що є вкрай важливим саме для популізму. У такій ситуації певна часткова вимога починає виконувати представницьку функцію для всього ланцюга еквівалентностей, стає знаком ширшого невдоволення населення - символом «народної волі».

Отже, чим більше розширюється ланцюг еквівалентностей, тим слабшим стає зв'язок між конкретною вимогою та її змістом, і тим більш «порожнім» стає сигніфікатор, який репрезентує цей ланцюг. Саме ця здатність бути «порожнім», тобто мінімально обтяженим конкретним змістом, надає популістським символам їхню ефективність. Вони здатні об'єднати надзвичайно гетерогенну реальність саме тому, що є максимально гнучкими та неоднозначними. На певному рівні ця символічна функція може зосереджуватись у «чистому імені» – імені лідера, який стає втіленням і «народу» як цілого, репрезентацією його бажань і страхів.

Намагаючись пізнати явище популізму через призму напрацювань Ернесто Лаклау, ми вже можемо виокремити усі необхідні елементи для умовно формального його визначення: ланцюг незадоволених вимог, популярна суб'єктність, логіка еквівалентності, наявність внутрішнього фронтиру, порожніх сигніфікаторів та дихотомічної структури соціально-політичного простору. Попри це, важливо враховувати, що популізм аж ніяк не є застиглою або стабільною структурою, і про це теж вказує Лаклау¹², адже його дискурсивні елементи та структурні межі постійно перебувають під тиском альтернативних артикуляцій та можливих трансформацій. Наприклад, повертаючись до теми соціальних вимог,

¹² Laclau E. Populism: What's in a Name? Populism and the Mirror of Democracy. Verso. 2005. С. 42

жодна з них не є наперед «популістською». Так само як і жодна дихотомія типу «народ – еліта» не є фіксованою. Усе залежить від історичного контексту та політичної артикуляції. Ті ж самі вимоги різних представників населення можуть або залишатися поодинокими і адміністративно врегульованими, або, внаслідок фрустрації, бути включеними до еквівалентного ланцюга, що створює згадану вище популярну суб'єктність. Виникнення популістського суб'єкта не є автоматичним, а завжди залежить від успішності артикуляції еквівалентностей і здатності подолати структурні бар'єри (етнічні, класові, партійні тощо).

Ідентичний підхід варто розглядати і щодо внутрішнього фронтиру, адже одним з основних популярних означень популізму є наявність активної риторики протиборства «народу» і «влади». Однак таке означення є дещо спрощеним варіантом розуміння фронтиру, який може бути репрезентований у абсолютно різних форматах і поєднаннях. Одним з висновків аналізу робіт Лаклау є те, що насправді не існує наперед заданих меж – будь-який елемент дискурсу може бути перехоплений, переозначений або вставлений в іншу артикуляційну логіку. Жодна соціальна вимога не має наперед визначеної політичної долі, а її значення і конотація не є фіксованими. Це все завжди залежить від того, у який саме дискурсивний ланцюг і в який проект її буде включено. Саме ця відкритість і здатність адаптуватися і адаптувати дозволяє альтернативним політичним стратегіям створювати власні фронтири та здійснювати боротьбу за гегемонію. У реальних політичних кон'юнктурах зазначена вище дихотомія набуває потрібної форми, відповідно до регіональних, культурних, політичних, соціальних або ситуативних особливостей, відображаючи якомога більш актуальну проблематику в суспільстві. Часто ця проблематика є динамічною і мінливою. На прикладі політики Віктора Орбана у Розділі 3 ми розглянемо як це класичне протиборство «народ – влада» трансформувалося і отримало нові забарвлення, презентуючи через популістичний дискурс таких противників народу як ЛГБТ-спільнота, мігранти,

правління Європейського Союзу або навіть американський фінансист-меценат Джордж Сорос та будь-які пов'язані з ним проекти.

Підсумувавши і кінцево відштовхуючись від концепції Ернесто Лаклау, варто досліджувати популізм саме як логіку політичної артикуляції, а не як набір ідеологічних тез чи емпіричних характеристик. Розуміти його як формальний спосіб об'єднання соціальних вимог, у якому переважає логіка еквівалентності, де різнорідні соціальні запити стають взаємозамінними у спільному політичному ланцюгу, що структурує простір у вигляді антагонізму, де одну зі сторін обов'язково займає «народ». Для того, щоб ці вимоги набули вигляду цілісного суб'єкта, необхідно створити внутрішній соціальний фронтір, що розділяє суспільство на два табори. Цей фронтір не є передзаданим, а формується дискурсивно. Нарешті, щоб еквівалентний ланцюг не розпався, потрібно мати порожній сигніфікатор, який уособлює весь ланцюг і «представляє» народ як єдину тотальність. Ними можуть виступати гасла, символи або ім'я лідера. Такі напрацювання аргентинського дослідника допоможуть дослідити та проаналізувати популістську природу політики Віктора Орбана.

В українському науковому полі, де поняття «популізму» не є глибоко дослідженою темою, варто виокремити таких авторів як О. Валевський і О. Яхно. О. Валевський аналізує популізм через теоретичні напрацювання іноземних дослідників та історичні приклади. Автор визначає дане поняття як форму політичної практики і наділяє трьома невід'ємними характерними рисами, якими є: простий шлях до вирішення складних суспільно-політичних проблем, прагнення перегляду соціальної справедливості та антиінтелектуалізм¹³. Окрім цього, Валевський, як згадані вище дослідники популізму, звертає увагу на важливості популістських риторичних прийомів, таких як боротьба із зовнішнім ворогом,

¹³ Валевський О. Популізм як форма політичної практики: світові тенденції і реалії України // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 30 трав. 2008 р. : у 3 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. - К. : НАДУ, 2008. - Т. 1. С. 222

бюрократією та «”зажерливістю” панівної верхівки»¹⁴. Водночас більш публіцистичний, але прикладний відносно української політики підхід, запропонувала політична експертка О. Яхно. В основу своїх статей автор закладає опис типу політика-популіста. Насамперед експертка звертає увагу на відсутності у популістів реальної політичної програми через спекуляцію на настроях суспільства: «... його політика – це політика настрою...»¹⁵. Центральним елементом популістського лідерства, за О. Яхно, є спекулювання на існуючих проблемах і звинувачення у їх наявності своїх політичних опонентів чи певний суспільно-політичний суб’єкт, на якого направлена нищівна критика¹⁶. Відповідно і дискурс політика-популіста розмиватиме суть кризових ситуацій, уникаючи формування чіткого плану їх вирішення.

1.2. Правий популізм і як його розпізнати

Упродовж останніх десятиліть популізм трансформувався у повноцінну парадигму, що охоплює як правий, так і лівий ідеологічний спектр. Лівий популізм виникає як реакція на соціальну нерівність, критикує фінансову олігархію, неоліберальну економічну модель та втрату суверенітету у прийнятті рішень. Його характерними рисами є апеляція до соціальної несправедливості, ідеї перерозподілу ресурсів, солідарності, захисту прав трудящих і протиставлення народу транснаціональним корпораціям та олігархічним елітам¹⁷. У публічному дискурсі ліві популісти часто використовують риторику антикапіталізму та мобілізують підтримку навколо вимог демократизації влади. Однак під час дослідження кейсу

¹⁴ Валецький О. Популізм як форма політичної практики: світові тенденції і реалії України // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 30 трав. 2008 р. : у 3 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. - К. : НАДУ, 2008. - Т. 1. С. 222

¹⁵ Українська правда: Минаюча натура популіста
URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/57461b5a4591d/page_10/

¹⁶ Там само

¹⁷ Mouffe C. For a left populism. Verso. London. 2018. 97 с.

URL: https://books.google.com.ua/books/about/For_a_Left_Populism.html?id=DV4-DwAAQBAJ&redir_esc=y

Віктора Орбана увагу буде приділено саме правому популізму та виявленню його характерних рис у політиці та дискурсі угорського прем'єра.

Правий популізм є одним із найбільш помітних політичних феноменів сучасності, що поєднує популістську риторичку із правоконсервативними або націоналістичними ідеями. На відміну від загального поняття популізму, який переважно зосереджується на протиставленні «народу» й «еліти» та специфічній політичній артикуляції, правий популізм має свої характерні риси. Виявлення правого популізму потребує аналізу не лише загальної антиелітарної риторики, але й виокремлення ідеологічних акцентів, які є ключовими елементами його політичного дискурсу. У цьому підрозділі буде розглянуто основні ознаки правого популізму та критерії, за якими його можна ідентифікувати у сучасному політичному полі.

У політичному дискурсі термін «правий популізм» часто використовується для опису широкого спектру політичних явищ, проте в науковій літературі його зміст має чіткі визначення та впізнавані особливості. Одним із провідних дослідників цього феномену так само є політолог Кас Мудде. У згаданій раніше статті «The Populist Zeitgeist» (2004) він лише формулює концепцію популізму як тонкої ідеології, не деталізуючи при цьому чітко поняття власне «правого популізму». Це було зроблено вже пізніше, а саме в його книзі 2007 року «Populist Radical Right Parties in Europe». У цій роботі Кас Мудде формує ідеологічне ядро правопопулістської риторики, що ґрунтується на трьох базових компонентах: нативізмі, авторитаризмі і, власне, популізмі¹⁸. Так як підходи до визначення популізму, зокрема і за баченням самого Мудде, уже були описані у підрозділі 1.1.

¹⁸ Mudde C. Populist radical right parties in Europe. Cambridge. 2007. С. 22
URL:<https://www.pacedifesa.org/public/documents/Cas%20Mudde%20Populist%20Radical%20Right%20Parties%20in%20Europe%20%202007.pdf>

цієї роботи, варто приділити увагу нативізму та авторитаризму – елементам, які і характеризують правий популізм.

У концепції Каса Мудде нативізм є фундаментальним світоглядним стрижнем, який принципово відрізняє правий популізм від лівого. Нативізм автор визначає як центральний елемент, що, на відміну від класичного націоналізму, який наголошує на позитивній єдності нації, підкреслює загрозу з боку «інших»: іммігрантів, етнічних або релігійних меншин, мультикультуралізму, глобалізації тощо. Ці всі складові суспільно-політичного життя у нативізмі є прямою загрозою гомогенності нації та її безпеки. Нативізм у розумінні Мудде прагне створення такої політичної спільноти, яка складається лише зі «своїх», тобто носіїв певної культурної, етнічної чи навіть релігійної ідентичності. При цьому «чужі» автоматично становлять загрозу незалежно від їх реальних дій або намірів. Загалом, для правопопулістів характерним є сприйняття світу, як місця перманентної небезпеки, де кожен виступає проти їх нації чи держави. При цьому, і на це звертає увагу Мудде, небезпека очікується не лише від інших держав, а й від міжнародних організацій і структур, таких як ЄС чи ООН¹⁹.

Іншим важливим аспектом нативізму є принцип однорідності держави за своїм етнічним або культурним складом, тобто заснованою вона має бути на «корінній» (native) національній групі. У цей аспект також вкладається ідеалізація гомогенного минулого, що проявляється у міфологізації часів, коли нація була «чистою», сильною та єдиною.

Поєднання спрямованості на постійний пошук загрози та принципу етнічної чи культурної гомогенності держави породжує певним чином параноїдальне сприйняття зовнішніх і внутрішніх ворогів. У межах нативістського світогляду

¹⁹ Mudde C. Populist radical right parties in Europe. Cambridge. 2007. С. 74

URL:<https://www.pacedifesa.org/public/documents/Cas%20Mudde%20Populist%20Radical%20Right%20Parties%20in%20Europe%20%202007.pdf>

суспільство сприймає будь-яке проникнення чужих елементів як початок процесу занепаду або розпаду нації. Однак варто зазначити, що автор обережно відмежовує нативізм від простої ксенофобії²⁰. Хоча ці явища часто переплітаються, у нативізмі ідея «чужинця» не просто викликає страх, а надається політико-ідеологічного змісту, відповідно до якого чужинець становить екзистенційну загрозу існуванню нації.

Авторитаризм у контексті правопопулізму проявляється у схильності до сильної руки, тобто проявляється в наголосі на законі й порядку, у підтримці поліції, сильного лідерства та традиційних сімейних цінностей, а також яскравій нетерпимості до опозиції та критики. Авторитаризм правого популізму за Касом Мудде це не авторитаризм чи тоталітаризм у класичному розумінні. Йдеться радше про суворий суспільний порядок і єдині культурні цінності, ніж про повний контроль над усіма аспектами життя громадян.

Більше того, Кас Мудде стверджує, що авторитарна складова у характеристиці правопопулістських політичних діячів не обов'язково означає антидемократичний підхід, як це можна сприйняти з першого погляду, однак і не виключає його²¹. Навпаки, правий популізм у сучасній політиці часто може діяти у рамках демократичних процесів, при цьому маючи на меті обмеження права певних меншин і посилити роль більшості, трактуючи її як морально переважаючу. На відміну від класичних тоталітарних рухів минулого, правий популізм не намагається зруйнувати демократичні інститути повністю, а прагне їх «очистити» від «неправильних» впливів і репрезентувати «істинну волю народу». Такий підхід до визначення й аналізу популізму є вкрай актуальним у сьогоденні, адже ми можемо спостерігати наростання правопопулістських тенденцій у країнах

²⁰ Mudde C. Populist radical right parties in Europe. Cambridge. 2007. С. 19

URL:<https://www.pacedifesa.org/public/documents/Cas%20Mudde%20Populist%20Radical%20Right%20Parties%20in%20Europe%20%202007.pdf>

²¹ Там само, с. 23

Західного світу, зокрема й розвинених демократіях. У популістській демократії ж «загальна воля народу» є найбільшою цінністю, яка за таких обставин стоїть вище навіть за такий фундаментальний аспект ліберального підходу як права людини. Саме тому будь-які незалежні інститути, такі як суди, медіа, правозахисні організації, які стримують урядову владу в ім'я закону чи прав меншин, сприймаються популістами як перешкода реалізації «справжньої волі» народу.

Поєднуючись з нативізмом, авторитаризм не обмежується питанням порядку, а також проявляється у ставленні до «інших». Мігранти, етнічні, релігійні чи сексуальні меншини, опозиція тощо, отримуючи від нативізму стигму «загрози», стають за правопопулістського авторитаризму предметом суворого контролю, абсолютної асиміляції чи виключення з суспільства, а правопопулістські політичні сили пропонують такі заходи як закриття кордонів, депортації, заборону інших культурних практик і обмеження громадянських прав іммігрантів.

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ ВІКТОРА ОРБАНА

2.1. Євроцентричний етап у політичній кар'єрі Віктора Орбана: демократичні та ліберальні ідеали (1988–2002)

Віктор Орбан розпочав свою політичну кар'єру як ліберальний активіст і один з лідерів студентського антикомуністичного руху, чия рання риторика була спрямована на утвердження демократичних цінностей та повернення Угорщини до європейської спільноти. У 1988 році він став одним із засновників партії Фідес (Союз молодих демократів), яка на той час була молодіжним рухом, що відкрито протистояв правлячій комуністичній системі та вимагав переходу до багатопартійної демократії.

Одним з найбільш визначних моментів ранньої політичної кар'єри майбутнього прем'єра є його виступ у 1989 році на перепохованні жертв радянської окупації. Саме тоді Орбан уперше здобув значну популярність серед населення, виступаючи перед чвертьмільйонним натовпом і відкрито закликаючи до проведення вільних виборів в Угорщині та виведення радянських військ з країни. Віктор Орбан наголосив на історичній важливості моменту, за якого, після закінчення «російської окупації та комуністичної диктатури», в угорського народу з'явився шанс досягти цілей угорських повстань 1848 і 1956 років. Відкрита антирадянська риторика логічно підкріплювалася прозахідною тезою щодо необхідності Угорщини слідувати європейському вектору: «До сьогодні, 1956 був останнім шансом нашого народу стати на шлях західного розвитку і здійснити економічне процвітання»²². Згодом, рефлексуючи над цією промовою у його ж власній статті, Орбан зазначив, що своїми словами він «викрив мовчазне прагнення кожного до вільних виборів, незалежної та демократичної Угорщини»²³.

²² The Orange Files: Fill in the Blanks. June 16, 1989

URL: <https://theorangefiles.hu/2013/06/20/fill-in-the-blanks/>

²³ Project Syndicate: The fall of the language curtain. June 15, 1999. Viktor Orban

URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-fall-of-the-language-curtain-1999-06>

Віктор Орбан декларував відданість принципам ліберальної демократії, прав людини та вільного ринку і прагнув інтегрувати угорських «молодих демократів» у загальноєвропейську сім'ю демократичних народних партій. Характерно, що ідеологічно Фідес того періоду, як і сам майбутній прем'єр, тяжіли саме до класичного європейського лібералізму, виступаючи проти будь-яких проявів авторитаризму та обмеження свобод.

При цьому варто звернути увагу на суттєве переважання у дискурсі Орбана саме проліберальних наративів, що беруть верх навіть над націоналістичною складовою. На той час електоральну підтримку майбутній прем'єр вбачав саме серед прихильників ліберальних принципів і розраховував «на голоси тих, хто вважає безумовне дотримання прав людини найважливішим принципом»²⁴. Говорячи про його спільну з Фідес ідеологічну основу, молодий політик зауважує, що «у центрі нашого мислення знаходиться людина, людина з вільною волею, а не спільнота людей, соціальна група, клас чи навіть так звана нація в цілому»²⁵. Це особливо важливо у контексті подальшої еволюції політичного образу Орбана та його розбудови за рахунок активного використання таких понять як «народ» і «нація».

Також цікавим у перспективі ідеологічних змін у риториці та політиці Віктора Орбана є питання релігії. Складовою тогочасного ідеологічного підґрунтя політика, поряд із ліберальними поглядами, був чіткий антиклерикалізм. Ще будучи членом Національної Асамблеї Угорщини Орбан виступав проти бюджетної допомоги церквам, обґрунтовуючи це створенням додаткового зв'язку між державою і церквою. У даному контексті політик ставив пріоритетною проблемою того, щоб «церкви прямо не втручалися у політичне життя, не мали прямого впливу на державу»²⁶. Відповідно і публічна риторика молодого лідера у цей період ще не мала тез, пов'язаних із захистом християнської релігії і традиційних цінностей.

²⁴ Helsinki Figyelo: Fidesz and human rights – in 1989

URL: https://helsinkifigyelo.444.hu/2019/06/11/a_fidesz_es_az_emberi_jogok_1989-ben#

²⁵ Debreczeni J. Arcmas. 2009. Noran-libro: Budapest URL: <https://adoc.pub/debreczeni-jozsef-arcmas.html#>

²⁶ Hetek weekly newspaper: Orban's Faith URL: https://www.hetek.hu/belfold/200702/orban_hite

Здобувши 22 парламентських місця на перших пострадянських виборах у 1990 році, партія Фідес задля закріплення власного ліберального вектору приєдналася до міжнародного ліберального руху. Згодом і самого Орбана було обрано одним із віце-президентів Ліберального Інтернаціоналу²⁷, що є світовим об'єднанням партій відповідного ідеологічного спрямування.

Розкол Фідес у 1993 році став вкрай важливим моментом у політичній еволюції і самої партії, і Віктора Орбана. Саме тоді угорський лідер, заручившись підтримкою однодумців, виступив із пропозицією змінити ідеологічний профіль партії, що супроводжувалося значними внутрішніми конфліктами. Як наслідок, ліволіберальне крило покинуло Фідес, а Орбан, який став лідером, обрав курс переходу від молодіжного ліберального руху до проактивної політичної сили з чіткою метою керувати державою і поступовим формуванням більш правоконсервативних поглядів. Згадуючи ті події, Орбан зазначав: «Ми повинні були чітко визначитися: чи залишимося ми просто молодіжною альтернативою, чи будемо серйозною політичною партією, здатною взяти відповідальність за країну. Я обрав другий варіант, і це коштувало нам певних втрат, але зміцнило партію»²⁸.

Не зважаючи на партійний розкол, цей етап політичної кар'єри Орбана характеризувався його євроцентричністю, що проявилася найвиразніше у зовнішньополітичних пріоритетах. Ще будучи членом парламенту, Орбан очолював²⁹ у Національній Асамблеї Комітет з питань євроінтеграції (1994–1998), де він працював над адаптацією угорського законодавства та інституцій вимогам ЄС. Хоча формально членство в ЄС Угорщина набула вже у 2004 році (за наступного уряду Петера Медьєші), політичний курс кінця 1990-х і початку 2000-х був чітко проєвропейським.

²⁷ BBC: Who is Viktor Orban, Hungariam PM with 14-year grip on power?

URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67832416>

²⁸ Цит. за Debreczeni J. Arcmás. Noran-libro. Budapest. 2009. P. 144

URL: <https://adoc.pub/debreczeni-jozsef-arcmas.html#>

²⁹ Hungarian National Assembly website: List of representatives

URL: <https://www.parlament.hu/web/guest/aktiv-kepviseloi-nevsor>

Також варто відмітити і активне лідерство Віктора Орбана у контексті вступу Угорщини до НАТО, що за його першої каденції було пріоритетною ціллю. На церемонії вступу країни до Північноатлантичного альянсу (1999) Орбан, вже на посаді прем'єр-міністра Угорщини, виголосив промову, де наголосив на символічному «поверненні» угорського народу до Заходу після тривалого перебування в геополітичній «сірій зоні». Порівнюючи роки невизначеності геополітичного курсу держави з дрейфуванням корабля у морі, вступ до НАТО політик окреслив такими словами: «Нарешті ми пришвартували нашу країну до Західного узбережжя»³⁰. Цей крок Орбан подав як відновлення історичної справедливості та здійснення волі більшості угорців, що на референдумі підтримали приєднання до Альянсу³¹.

Попри здійснення координованої разом із іншими угорськими партіями зовнішньої політики держави, слід відмітити відокремлення від інших політичних сил на внутрішній арені. У своєму публічному дискурсі Віктор Орбан намагався персоніфікувати, привласнити розвиток Угорщини у 1990-х роках «Ніхто не мав точного уявлення про те, як перейти від комуністичного ладу до демократії. Поки інші говорили про перехід, ми впроваджували заходи, яких він вимагав»³². У цій заяві прослідковується чітке зображення власної політичної сили як єдиної, що здатна впровадити потрібну Угорщині політику і, що важливо відмітити, у бік демократії.

Загалом у період протягом 1990-х і початку 2000-х Віктор Орбан поступово еволюціонував з ліберального активіста до більш консервативного державника-центриста, однак рамки його публічного дискурсу досі залишалися в межах ліберально-демократичної парадигми.

³⁰ NATO: Speech by the Prime Minister of Hungary, Viktor Orban
URL: <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990316c.htm#>

³¹ Там само.

³² Project Syndicate: The fall of the language curtain. June 15, 1999. Viktor Orban
URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-fall-of-the-language-curtain-1999-06>

2.2. Вплив перебування в опозиції на зміну політичних орієнтирів і публічного дискурсу (2002–2010)

Після поразки на виборах 2002 року Віктор Орбан та партія Фідес розпочали еволюційну ідеологічну переорієнтацію, що полягала у поступовому відході від колишнього ліберально-центристського курсу. Першим знаковим проявом цього зрушення стала заява Орбана одразу після виборів, коли, звертаючись до своїх прихильників на мітингу у Будапешті, він відмовився визнавати себе в опозиції до нової влади: «Ми, ті хто зараз тут на площі, не будемо в опозиції, адже батьківщина не може бути в опозиції...»³³. У цій заяві, уже з опозиційної точки зору, чітко прослідковується нарратив політика про ототожнення себе з образом єдиного представника справжніх інтересів угорців. Можна виокремити також і таку конотацію, що полягає у протиставленні угорському народу нового уряду Медьєші, прагнучи делегітимізувати своїх політичних опонентів в очах електорату.

Окрім цього, простежується і поява апеляції до історичних символів та образу зовнішнього ворога, що в майбутньому стане ключовою складовою правопопулістського дискурсу Віктора Орбана як політичного лідера. Звертаючись до своїх прихильників, політик використовує образ «Святої Корони», що є символом суверенітету та державності Угорщини. Орбан запевняє, що ні він, ні його політична сила не дозволять, щоб її «хитрими методами продали іноземцям»³⁴.

Як характерно для опозиційного лідера, риторика Віктора Орбана складалася із систематичної критики соціал-ліберального уряду як такого, що узурпував владу і діє всупереч волі народу. Варто відзначити те, як Віктор Орбан наділяє свого політичного опонента популістськими характеристиками, приписуючи йому відповідні стратегії: «Опозиція має бути постійно під атакою, образ ворога має бути створений, а небезпека сформульована... і потім цей образ ворога має бути

³³ Political Capital: Fidesz rally in the Castle
URL: https://politicalcapital.hu/kereses.php?article_read=1&article_id=711#

³⁴ Там само

звинувачений у найабсурдніших звинуваченнях»³⁵. Грунтуючись на критиці чинного уряду, Орбан підкріплює власну жорстку риторику, говорячи, що «соціалісти провокують і хочуть розпочати війну. Замість результатів і дій влади, вони будують власні владні плани на ненависті та розколі»³⁶. Слід відмітити, що згадані політиком елементи популістських стратегій, приписані опонентам, згодом чітко прослідковуватимуться у його власному політичному дискурсі.

Як опозиціонер, Віктор Орбан особливо активно виступив після політичної кризи 2006 року, коли тодішній прем'єр-міністр Ференц Дюрчань визнав, що його уряд приховував правду про стан угорської економіки. Масові протести того часу Орбан трактував як справедливе обурення населення через прем'єра, який «обманув виборців і виносив рішення не на їхню користь»³⁷. Згодом, згадуючи ці події, він також стверджував, що Дюрчань «брехав народові, прийшов до влади через брехню, забрав народні гроші і привів країну до банкрутства...»³⁸. Аналізуючи ці реакційні заяви, варто виокремити не лише використання Віктором Орбаном нарративу зображення нинішньої влади як «внутрішнього ворога», але й появу у його риториці чіткої популістської дихотомії «обманутого народу» і «корумпованої еліти». У схожому контексті, проголошуючи себе і Фідес борцями за справжню демократію, Орбан послуговується і типовим зверненням до узагальненого образу «народу»: «Ми завжди боролися проти псевдо-демократії, де порядок життя визначається владою, а не народом...»³⁹.

Важливою складовою ідеологічної трансформації Орбана у зазначений період стало поступове посилення акценту на національній ідентичності та культурно-духовних цінностях. Якщо на початку 1990-х молодий Орбан виступав радше як

³⁵ 444: Orbán in 2006: Instead of governing, the government only attacks the opposition, builds up an image of the enemy URL: <https://444.hu/2017/08/23/orban-2006-ban-a-kormany-kormanyzas-helyett-csak-az-ellenzeket-tamadja-ellensegkepet-epit-fel>

³⁶ Там само

³⁷ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: After the Ószöd speech, people were beaten up, the country was governed against them URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/after-the-oszod-speech-people-were-beaten-up-the-country-was-governed-against-them/>

³⁸ Там само.

³⁹ Vastagbor: A legjobb Orbán-beszéd URL: https://vastagbor.atlatszo.hu/2014/02/13/a_legjobb_orban-beszed/

секулярний ліберал, то в середині-кінці 2000-х років він дедалі частіше апелював до традиційного образу «християнської угорської нації». Хоча політик і наголошував на християнській складовій, проєвропейський ліберальний контекст ще не повністю полишав його дискурс: «Ми прагнемо західної демократії, заснованої на християнській культурі, на ідеалах свободи, рівності та братерства»⁴⁰. Окрім цього, у 2005 році Фідес на чолі з Орбаном уклали передвиборчий альянс із Християнсько-демократичною Народною партією (KDNP), орієнтуючись на консервативно-християнські цінності. У такий спосіб дедалі більше експлуатовалося поняття національної традиції, родини й релігії із поступовим дистанціюванням від суто ліберальної доктрини.

Однією з можливих причин такої зміни позиції політика стосовно питання церкви є особистісний зсув у бік релігійності під впливом дружини-католички, яка, за словами Орбана, відіграла велику роль у його наверненні до християнської віри⁴¹. Проте, як одну з причин політичної еволюції Віктора Орбана, можна відмітити й узгодження його позиції відносно оновленого вектору політичної орієнтації. Внаслідок усе частішої критики лівих та ліберальних сил в Угорщині та відповідної поступової зміни акцентів риторики, проглядається певна логіка адаптації підходу і до питання релігії. Спираючись на те, що дискурс Віктора Орбана на той період почав усе більше складатися із тез, пов'язаних із угорським національним питанням та захистом традицій, важливим було таргетування частки більш консервативного електорату. Саме у цьому контексті артикулювання християнськими цінностями сприяло розширенню електорального поля Орбана та Фідес.

У геополітичній площині позиція Віктора Орбана у його опозиційний період не зазначала значних змін, лишивши пріоритетними напрямки подальшої євроінтеграції та тісної співпраці із Західним світом. У контексті ж майбутньої політичної близькості Віктора Орбана та Володимира Путіна, доречно відмітити

⁴⁰ Vastagbor: A legjobb Orbán-beszéd URL: https://vastagbor.atlatszo.hu/2014/02/13/a_legjobb_orban-beszed/

⁴¹ Hetek weekly newspaper: Orban's Faith URL: https://www.hetek.hu/belfold/200702/orban_hite

риторику політика щодо Росії. Не змінюючи свою різку критику радянського минулого Угорщини, Віктор Орбан наголошує на історичній тяглоті між СРСР і Росією. Політик фактично формує образ Росії як прямої політичної спадкоємиці Радянського Союзу, що успадкувала його експансіоністську природу: «Я хочу поділитися з вами однією з моїх особистих думок. Після десятиліття вагань, невпевненості та занепаду росіяни знайшли правильну відповідь, як вийти з епохи відступу і відкрити главу експансії. Як впливати і домінувати на територіях, які вони раніше контролювали»⁴². Така продемонстрована у 2006 році антиекспансіоністська позиція угорського лідера помітно контрастує із його майбутньою риторикою, де Орбан уникає критики російської агресії проти України та виправдовує В. Путіна, що більш детально розглянуто у підрозділі 2.3. цієї роботи. Слід зазначити, що відповідь на російську загрозу Орбан шукає саме у єднанні із ЄС та США: «Ми, європейці, не маємо спільної відповіді... Я передбачаю, що єдиний спосіб знайти правильну відповідь для створення спільної стратегії лежить через Сполучені Штати»⁴³.

Наступним характерним елементом дискурсу Віктора Орбана, необхідним для розуміння того, як саме він сприймав внутрішньополітичну ситуацію в Угорщині кінця 2000-х і на які прогнози орієнтувався, є поняття «центрального політичного поля». Це поняття, сформульоване політиком під час одного з виступів у 2009 році⁴⁴ описує модель політичної системи, де одна домінуюча партія займає політичний «центр», зменшуючи традиційне протистояння лівих і правих сил. Це дозволяє такій партії контролювати політичний дискурс і прийняття рішень, обмежуючи вплив опозиційних сил.

⁴² Konrad-Adenauer-Stiftung: Speech by Viktor Orbán at the Conference «The Relevance and Heritage of the 1956 Hungarian Revolution» URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=3d776b17-7836-c08a-8521-222e893b5fc8&groupId=252038

⁴³ Там само.

⁴⁴ The Official homepage of Prime Minister. Archive 2010-2015: To preserve the Hungarian quality of existence URL: https://2010-2015.miniszterelnok.hu/cikk/megorizni_a_letezes_magyar_minoseget

Важливо зазначити, що такий прогноз розвитку партійної системи Угорщини, на думку Орбана, є позитивним: «Існує реальна можливість того, що наступні 15-20 років угорська політика не визначатиметься дуалістичним полем влади, яке породжує розбіжності, дріб'язкові та непотрібні соціальні наслідки з постійними суперечками щодо цінностей»⁴⁵. Орбан вважав, що саме така структура забезпечить стабільність та ефективність управління, зменшуючи політичну поляризацію. Ключовим є також те, що, згідно з Орбаном, така конфігурація передбачає появу такої правлячої партії, яка «буде здатна формулювати національні питання – і робитиме це не в постійних дебатах, а представлятиме їх власною природою»⁴⁶. Виходячи з цих тверджень, політик прагнув існування такої політичної сили, що сама б конструювала і визначала політичний дискурс. Відповідно варто підкреслити певну суперечність такої риторики проголошеним раніше ліберальним цінностям та плюралізмом думок, що у даних заявах Орбаном відкрито критикується. Загалом створення Віктором Орбаном описаного вище сценарію розвитку партійної системи Угорщини і повна його підтримка не лише закріплюють політичне бажання політика бути єдиним представником волі усього угорського народу, а й породжують перші паростки авторитарного типу управління.

2.3. Політичний розворот і закріплення правопопулістської моделі Орбана (2010–2025)

Впевнена перемога Фідес на парламентських виборах 2010-го року дозволила Віктору Орбану повернутися на посаду прем'єр-міністра Угорщини після 8 років перебування в опозиції. Повернення лідера до влади ознаменувалося передусім поступовою відмовою від своєї абсолютно проєвропейської позиції і переходом до відверто євроскептичної риторики, що ґрунтується на критиці політики ЄС.

⁴⁵ The Official homepage of Prime Minister. Archive 2010-2015: To preserve the Hungarian quality of existence URL: https://2010-2015.miniszterelnok.hu/cikk/megorizni_a_letezes_magyar_minoseget

⁴⁶ Там само

Одним з проявів цього стала поява у дискурсі Орбана протиставлення національного суверенітету Угорщини наднаціональним структурам ЄС, зображуючи образ Брюсселя як новий центр тиску на Будапешт. Вже у березні 2011 року, виступаючи з нагоди річниці Угорської революції 1848 року, Орбан заявив: «Вірні своїй присязі, у 1848 році ми не дозволили Відню диктувати нам, так само як не дозволили Москві диктувати нам ні в 1956, ні в 1990 роках. І ми не дозволимо нікому диктувати нам зараз, ні з Брюсселя, ні звідки-небудь ще»⁴⁷. Ця заява фактично прирівняла «Брюссель» до історичних ворогів-загарбників, проти яких боролися угорці, і стала частиною новоутвореної риторики скепсису щодо наднаціональної інтеграції Угорщини.

Загалом після переможних парламентських виборів, де Фідес зайняли дві третини місць у Національній Асамблеї, риторика угорського лідера багато в чому складалася з артикулювання тяглістю історичної боротьби угорців за свободу. Політик не лише бере на себе роль спадкоємця цієї боротьби, а й зображує його політичну силу як єдиного представника сучасного угорського народу, що бореться за власну свободу: «Ми завершили цю боротьбу, яка закінчилася нашою перемогою, перемогою 56-х (учасників угорської революції 1956-го року, - прим. автора), перемогою тих, хто змінив режим, перемогою вільних угорців у квітні 2010 року»⁴⁸.

Визначним для цього етапу кроком у напрямку нової політичної реальності Угорщини стало також ухвалення у 2011 році нової Конституції Угорщини, яку було названо Основним законом⁴⁹. Ця конституційна реформа стала поворотним

⁴⁷ The Orange Files: Notable Quotes: Prime Minister Viktor Orban

URL: <https://theorangefiles.hu/notable-quotes-prime-minister-viktor-orban-by-subject/#>

⁴⁸ The Government of Hungary portal: Viktor Orbán's ceremonial speech at Kossuth Square (October 23, 2010) URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/ beszede-kossuth-teren-2010-oktober-23#>

⁴⁹ Office of the National Assembly: The Fundamental Law of Hungary

URL: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/>

моментом у відході від ліберальної демократії, яку угорський лідер пропагував протягом усієї своєї політичної кар'єри до цього.

Слід відзначити зміну в риторичі угорського лідера, яка після таких конституційних правок мала на меті передусім їх виправдання перед громадськістю. В. Орбан абсолютно відкрито визнає відхід від ліберального підходу і, говорячи про нову угорську Конституцію, зазначає: «У Європі зараз мода на те, що всі конституції є ліберальними. Ця такою не є»⁵⁰. Певні обмеження прав і свобод політик обґрунтовує необхідністю створення «збалансованої» Конституції, яка не слідуватиме «ліберальним трендам Європи», а відповідатиме виключно інтересам угорців. Фактично можна прослідкувати наратив, суттю якого є публічна легітимація обмежень та недемократичних практик за рахунок апелювання до загального рішення угорського народу надати право В. Орбану та Фідес зробити це заради спільного блага.

Окрім цього, Віктор Орбан заявляв, що критика Європейського Парламенту, пов'язана з конституційними змінами в Угорщині, «направлена не на уряд, а на угорців»⁵¹. По-перше, така ремарка спрямована на антагонізацію керівних структур ЄС у суспільній думці всередині Угорщини, створюючи фундамент для подальшого формування образу «ворога» в лиці «Брюсселю». По-друге, це є намаганням лідера ще більше ототожнити себе зі збірним образом «угорців», асоціюючи вироблення власної політики з думкою усього угорського народу – тим, що у розділі 3.1. даної роботи окреслено як гегемонізація політичної репрезентації.

Особливо різкими євроскептицизм і зображення влади ЄС як «зовнішнього ворога» стали після 2015 року, коли Віктор Орбан зробив центральною темою своєї політики «міграційну кризу». Європейська міграційна криза стала переломною подією, що радикалізувала риторику та політику Орбана. Угорщина опинилася на

⁵⁰ The Government of Hungary portal: The Tavares report is a leftist action
URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-tavares-jelentes-egy-baloldali-akcio>

⁵¹ Там само

шляху потужного потоку біженців, на який уряд Орбана відреагував жорсткими заходами: зведенням паркану на південному кордоні, криміналізацією незаконного перетину кордону та відмовою приймати біженців за квотами ЄС, назвавши їх посяганням на «християнські цінності», «викликом суверенітету» і «спробою змінити етнічний та культурний склад країни проти її волі»: «Ми не хочемо бачити серед нас значні меншини, які мають відмінні від нас культурні характеристики та походження. Ми хочемо зберегти Угорщину як Угорщину»⁵². Така політична позиція, підкріплена відповідно сконструйованим публічним дискурсом антагонізації мігрантів, допомогла угорському лідеру зберегти власну електоральну підтримку серед населення⁵³.

Окрім цього, аналізуючи результати соціологічних опитувань, зокрема від агенції Politico⁵⁴, за період початку міграційної кризи можна виокремити поступове зростання підтримки політичної сили Орбана за рахунок голосів своїх опонентів, основними з яких є праворадикальна партія Йоббік та одвічний суперник прем'єра - Угорська соціалістична партія. Однак соціалістичній партії врешті-решт вдалося втримати голоси своїх постійних виборців, тож збільшення підтримки Фідес відбулося, в основному, за рахунок правого крила електорату. Виходячи з цього, радикальна антимиграційна політика Віктора Орбана та Фідес допомогла їм переманити частину електорату саме від партії Йоббік, що після 2015 року почала поступово втрачати популярність серед угорців.

Критика Європейського Союзу у сконструйованому Орбаном публічному дискурсі органічно поєднувалася і з оновленою консервативною християнською риторикою. Угорський лідер поступово розширює негативний образ

⁵² Index: Orban: We will not give asylum to economic immigrants
URL: https://index.hu/belfold/2015/01/11/orban_gazdasagi_bevandorloknak_nem_adunk_menedeket/?token=5e049a76b54eef49c0948ecada4684d6

⁵³ Reuters: Orban's ratings rise as Hungarian fence deters migrant 'invasion'
URL: <https://www.reuters.com/article/uk-hungary-orban/orbans-ratings-rise-as-hungarian-fence-deters-migrant-invasion-idUKKCN0SV1J820151106/#>

⁵⁴ Politico Europe: Hungary – National parliament voting intention
URL: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/hungary/>

демократичних держав Європи через призму їх відходу від традиційних цінностей: «Якщо ми подивимося на Європу, то побачимо, що вона знехтувала обома ресурсами: вона намагалася замінити роботу і вироблення цінностей фінансовими спекуляціями...»⁵⁵. Важливо, що саме на критиці європейських підходів формується сталий образ Віктора Орбана як захисника цінностей угорського народу, на противагу Європі, де «важливі речі - робота, сім'я, нація - відокремилися, вони існують, але вони відірвалися від моральної основи, яку дало їм християнство»⁵⁶.

Серед такої геополітичної кон'юнктури, де панує сконструйований образ «зовнішнього ворога», Віктор Орбан у своїй риториці звертається до національного питання і робить його центральним. Відкидаючи пріоритетність колишнього ліберального і проєвропейського вектору, єдиним правильним рішенням, на думку політика, є виключно відстоювання інтересів угорської нації: «Як ми змогли знайти вихід навіть з безвихідної ситуації? На це питання є відповідь. Коротке речення, яке допомагає нам вже сто років, і кожне покоління передає його наступному. Як прем'єр-міністр Угорщини, через сто років, я не можу сказати нічого іншого: “Я вірю лиш в одну батьківщину”»⁵⁷.

При цьому варто зазначити відсутність відповідного реакційного переходу Орбана до ізоляціоністської політики, а навпаки, намагання зобразити Угорщину як лідера і провідника для альтернативного шляху розвитку Європейського Союзу. Поряд із наративом захисту традицій угорського народу і суверенітету Угорщини, Віктор Орбан намагається піднести геополітичну роль своєї країни: «Спочатку ми перекроїмо європейську партійну карту, а потім хочемо взяти на себе управління Єврокомісією через більшість у Європарламенті»⁵⁸. Це створює нові політичні

⁵⁵ The Government of Hungary portal: Viktor Orban's speech in Bilbao

URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-bilbaoi-eloadasa#>

⁵⁶ Там само

⁵⁷ The Official homepage of Prime Minister. Archive 2015-2022: Viktor Orban's year-end speech

URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-evertekelo-beszede-4/#>

⁵⁸ Magyar Nemzet: The years of peace will return, and we will have great economic successes again

символи для мобілізації електорату, зокрема і гаслами на кшталт «Make Europe Great Again»⁵⁹ чи заклики об'єднання «християнських націоналістів»⁶⁰, задля подолання екзистенційних загроз нації, таких як незаконна міграція, мультикультуралізм або централізація влади ЄС у руках ліволіберальних сил. Як наслідок, стратегія угорського лідера спрямована на консолідацію правих сил, як мінімум на загальноєвропейському рівні, задля подальшого просування угорської моделі управління як ефективної альтернативи поточним тенденціям ЄС.

Прагнення Віктора Орбана шукати альтернативні шляхи впливу на керівні структури Європейського Союзу призвели і до зміни характеру відносин з позаєвропейськими партнерами, зокрема Росією. Наявний зараз тісний зв'язок Орбана та Путіна, є наслідком кардинального відходу від антагоністичного зображення Росії «як експаністської сили» в очах угорського електорату, що було характерним для ранніх етапів політичної кар'єри політика. Зближення з Росією, що розпочалося у 2013 році після зустрічі Орбана з Путіним, стало важливим елементом зовнішньої політики Угорщини, особливо в контексті питання співпраці в енергетичній галузі. Паралельно з цим Віктор Орбан активно критикував санкції ЄС щодо Росії, накладені після анексії Криму, заявляючи, що санкції «суперечать інтересам Європи і шкодять її економіці»⁶¹. Співпраця угорського лідера з Путіним, навіть попри повномасштабну агресію Росії проти України, остаточно підтвердила відхід від ліберально-європейського вектору розвитку та закріпила нову політичну модель Віктора Орбана.

Виходячи з описаних вище змін у політичних та ідеологічних орієнтирах угорського лідера, можна зробити висновок, що першопричиною такої трансформації Віктора Орбана стала боротьба за електорат, а саме намагання

URL: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2024/12/visszaternek-a-bekeevек-es-megint-lesznek-nagy-gazdasagi-sikereink>

⁵⁹ The Official homepage of Prime Minister. Archive 2015-2022: We shall make Europe great again

URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/we-shall-make-europe-great-again/>

⁶⁰ The Guardian: Orban urges Christian nationalists in Europe and US to “unite forces” at CPAC

URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/04/viktor-orban-cpac-speech#>

⁶¹ BBC: Hungary PM condemns EU sanctions on Russia

URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28801353>

віднайти і закріпити свою нішу в угорській внутрішній політиці, зокрема і за рахунок активної зовнішньої політики. Відповідно задля досягнення цієї мети і збереження своєї влади угорський лідер використовує низку популістських і правопопулістських стратегій, які доповнюють і формують його публічний дискурс, що є предметом мого аналізу у наступному розділі.

РОЗДІЛ 3. ПОПУЛІЗМ У ДИСКУРСІ ВІКТОРА ОРБАНА

Спираючись на окреслені у Розділі 1 теоретичні рамки, у цьому розділі проведений аналіз політики та риторики Віктора Орбана у 2010–2025 роках і продемонстровано, як його політична діяльність втілює основні риси правого популізму.

3.1. Гегемонізація політичної репрезентації населення і використання «порожніх сигніфікаторів»

У політичному дискурсі Віктора Орбана яскраво проявляється стратегія, яку Е. Лаклау називає використанням «порожніх» сигніфікаторів – знаків без конкретного змісту, що стають символами колективної ідентичності. Відповідно до цього підходу, популістська артикуляція відбувається через логіку еквівалентності, де різнорідні суспільні вимоги об'єднуються в єдиний ланцюг еквівалентностей на основі спільної протилежності до певного ворога або статусу-кво у суспільстві. Аналіз того як саме відбувається конструювання образу ворога Віктором Орбаном викладений у підрозділі 3.2, а в підрозділі 3.1 звернено увагу на не менш важливий фундаментальний, характерний для популізму елемент політики – використання терміну «народ» та намагання досягти повної політичної репрезентації його інтересів, під час чого використання «порожніх сигніфікаторів» фактично є інструментом формування потрібного дискурсу.

Описана в теоретичних роботах з популізму Лаклау, Муфф і Мудде, політична артикуляція таким терміном-інструментом як «народ» є фундаментальною складовою дискурсивної практики угорського прем'єра. Відповідно, згадки «народу» є вкрай частими та прослідковуються у переважній більшості виступів, заяв, промов Орбана. Саме це поняття є єдиним колективним суб'єктом, який конструюється з різних вимог населення. Через соціальну, економічну, культурну або ціннісну гетерогенність населення неможливо політично репрезентувати

інтереси усього суспільства, саме тому певні символи набувають універсального характеру, представляючи уявну «повноту» спільноти. Як підкреслює Лаклау: «... жодна суспільна повнота недосяжна інакше, як через гегемонію; а гегемонія – це не більше ніж вкладення міфічної повноти в частковий об'єкт»⁶². Виходячи з цього, можна прослідкувати якими методами і дискурсивними інструментами Віктор Орбан досягав поставленої мети формування образу «єдиного угорського народу», чийм єдиним представником і захисником він себе демонструє.

Угорський прем'єр-міністр послідовно конструює образ угорського народу як єдиного суверенного суб'єкта. Починаючи ще з першого року свого нинішнього правління (2010) він символічно оформлює новий режим як «Систему національної співпраці», яка спирається на мандат єдиного народу. У Декларації національної співпраці, затвердженій через місяць після офіційного початку роботи нового уряду Орбана, урочисто проголошено, що угорська нація здійснила на виборах «революцію в кабінках для голосування», поваливши «стару систему» і заснувавши нову систему національної єдності⁶³. На противагу дискредитованому минулому ця декларація вписує перемогу Орбана в логіку міфологізованого народного повстання, яке фактично надає політику повну легітимність, що ґрунтується на єдиній волі народу. Текст документу закінчується такими словами: «Цією декларацією ми визнаємо волю народу і робимо її компасом майбутнього»⁶⁴.

Ґрунтуючись на логіці еквівалентності, Віктор Орбан об'єднав різнопланові суспільні настрої під знаменником боротьби зі «старою системою», що насправді є одним з найпоширеніших проявів популістських технік серед політиків. У промові на першому засіданні парламенту у 2010 році він перелічив низку проблем попередньої епохи (злочинність, безробіття, безнадія молоді, корупція, зловживання владою, злидні) і пообіцяв, що нова влада здолає їх усі. Закріплює цю

⁶² Laclau E. On populist reason. Verso. London. 2005. С. 116

⁶³ Office of the National Assembly: Document Number H\47. The Programme of National Cooperation
URL: https://www.parlament.hu/irom39/00047/00047_e.pdf

⁶⁴ Там само

тезу твердження Орбана: «Ми переможемо минуле, тому що Угорщина єдиним фронтом вирішила, що його треба здолати»⁶⁵. Даний наратив є яскравим прикладом створення внутрішнього фронтиру, де «минуле» персоніфікує усіх колишніх представників влади та їхні політики як єдиний ворожий табір, який «народ» одноставно відкинув. Орбан тим самим конструює образ народу, що має спільного противника і спільну місію, що полягає в остаточному зламі спадку минулих режимів. За термінологією Лаклау, відбувається дихотомізація дискурсу, адже «угорський народ» згуртовуються в єдине ціле через протиставлення «чужому» табору, а ланцюг з різних проблем інтерпретується як єдиний комплекс, породжений діями колишньої еліти. Важливо відмітити, що конкретні змісти цих проблем відходять на другий план, а акцент політиком ставиться на їхній спільній негативній прив'язці до «минулого».

У промові Віктора Орбана на 29-му з'їзді партії Фідес у 2021 році можна чітко побачити відповідну риторику апелювання до єдиного образу народу: «Врешті-решт є лише одна невідворотна, необговорювана і нерухома сила, один фактор влади: угорський народ»⁶⁶. Згодом політик посилається на фразу американського президента Авраама Лінкольна «від народу, народом і для народу», однак реагуючи на неї таким чином: «Сьогодні, звісно, ми не маємо казати таких речей, тому що це популізм». Тут Орбан іронізує з приводу того, що таке пряме звернення до поняття народу дискредитується через позначення «популізм». Фактично, прем'єр цими словами визнає, що його підхід є популістським, але перетворює це гіпотетичне звинувачення на власну моральну перевагу та особливість. Зокрема у даній промові це досягається за рахунок зміни власне конотативного змісту терміну «популізм», відділення негативного ярлика і перетворення його на ознаку автентичності,

⁶⁵ Government Portal: Viktor Orbán's speech at the inaugural session of the Hungarian Parliament (May 14, 2010) URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-magyar-oroszaggyules-alakulo-ulesen-2010-majus-14>

⁶⁶ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

справжності намірів політичної сили: «Але коли партія розуміє це... знаходить спосіб служити не просто ідеології, а людям – народу, нації – і готова діяти відповідно, тоді вона сама стає невідворотною силою»⁶⁷. Підсумовує цю тезу угорський політик словами «Це ми сьогодні, дорогі друзі», поширюючи наратив про те, що за сучасної кон'юнктури саме Віктор Орбан разом із Фідес є тією політичною силою, яка здатна «служити» угорському народові.

Таким чином конструюється ідея месіанської ролі влади Орбана для угорського народу. Беручи на себе одноосібну відповідальність за майбутнє Угорщини, прем'єр дискурсивно єднає себе з народом, представляючись як єдиний його захисник: «Це наша Батьківщина, це наше життя і ми не маємо іншого. Тому ми маємо боротися за це до кінця і ми ніколи не здамося»⁶⁸. Довкола особистості Віктора Орбана формується образ «народного героя», описаний М. Фліндерсом і М. Вудом⁶⁹ та використаний дослідником популізму Р. Метцем⁷⁰. Цей процес відбувається також і шляхом абсорбування лідером бажань, страхів, цінностей і проблем електорату, формуючи довкола себе єдиний фронт підтримки «народу». Образ «народного героя» фактично означає залежність сили статусу, авторитету і підтримки лідера від того, наскільки вдало він репрезентує своєю персоналією «народну» ідентичність. Звернемо увагу, що відсутність певного ідеологічного стержня лідерства Орбана дискурсивно перебивається саме акцентом на врахування проблем «народу». Намагаючись контрастувати з ідеологічними політичними силами, Віктор Орбан зводить нанівець необхідність ідеології як

⁶⁷ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance

URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

⁶⁸ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

⁶⁹ Flinders, Matthew. Wood, Matthew. From Folk Devils to Folk Heroes: Rethinking the Theory of Moral Panics, Deviant Behavior. P. 640-656

URL: https://www.researchgate.net/publication/276433378_From_Folk_Devils_to_Folk_Heroes_Rethinking_the_Theory_of_Moral_Panics

⁷⁰ Metz, R. "Sympathy for the devil": The strategic use of the populist repertoire in Viktor Orbán's politics. Intersections. East European Journal of Society and Politics. 2024. P. 95-113.

орієнтиру руху: «... ми спираємося на реальність, а не на ідеологію, і ми прагнемо знайти відповіді на проблеми людей...»⁷¹. Аналогічно і ефективність та оцінка власної політичної діяльності, за Орбаном, прямо корелює тому, чи відповідають рішення його політичної сили інтересам угорського народу⁷².

Через відсутність певного першочергово визначеного ідеологічного полотна, порожніми сигніфікаторами, навколо яких Орбан будує нову єдину ідентичність, виступають базові цінності, що поєднуються з образом «нації» та «народу». В уже згаданій Декларації національної співпраці визначено п'ять головних стовпів: «Робота, дім, сім'я, здоров'я і порядок стануть опорами нашого спільного майбутнього»⁷³. Ці поняття максимально загальні та позитивно забарвлені, вони не мають чітких політичних електоральних меж, адже важко бути «проти» родини чи здоров'я. Таким чином, Орбан наділяє себе мандатом виступати від імені цілого народу, окресленого через спільні фундаментальні цінності. Відповідно до процесу гегемонізації, окремий політичний проект, тобто режим Орбана і Фідес, набуває абсолютної легітимності як уособлення універсального народного блага для угорського народу. Саме тому такі стовпи-принципи виконують роль символічних «порожніх» сигніфікаторів, здатних об'єднати суспільство довкола певного лідера, який їх пропагує, обіцяє захищати.

Угорський прем'єр також артикулює тезою про те, що його політична сила на сьогодні безсумнівно необхідна Угорщині: «... нам просто потрібно усвідомити, що історична ситуація і логіка партійного розвитку Угорщини вимагають, щоб така партія, як Фідес, існувала»⁷⁴. Більше того, ідея того, що Орбан і Фідес є єдиними

⁷¹ The Government of Hungary portal: Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 26th Congress of the Fidesz – Hungarian Civic Union URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-26th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-union>

⁷² Там само

⁷³ Office of the National Assembly: Document Number H\47. The Programme of National Cooperation. URL: https://www.parlament.hu/irom39/00047/00047_e.pdf

⁷⁴ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

представниками інтересів угорців, доповнюється заявами про їх безпрецедентну політичну вагу, що несе за собою право не звітувати про власні дії: «Завдяки нашій силі, нашій значущості і нашій підтримці нам не потрібно пояснювати себе...»⁷⁵.

Намагаючись підсилити і розширити риторичку виключно власної здатності репрезентувати справжні інтереси всього угорського народу, Віктор Орбан орієнтується на стратегії активного приниження і політичного спустошення усіх своїх опонентів. Внутрішню політичну опозицію в Угорщині Орбан намагається стигматизувати через їх підконтрольність європейським політичним структурам і показати як тих, «хто палко вірить у Брюссель – хоче визнання з боку Брюсселю, а не захисту угорських інтересів»⁷⁶. Під цей критерій серед політичних опонентів Orbana і Fidesz найбільше підпадають ліві сили. У риторичці угорського прем'єра ліве крило абсолютно не репрезентує інтереси народу, а лиш є інструментом пропаганди євроцентричних політичних акторів: «На вимоги лівих, які безсовісно служать іноземним інтересам проти угорців, наша єдина відповідь – ми угорці, а не дурні»⁷⁷. Віктор Орбан підкріплює унікальність і часткову відокремленість від ЄС політичного вектору Угорщини словами: «Ми не йдемо інтелектуально легшим шляхом, чіпляючись за когось, а йдемо власним»⁷⁸. Загалом така інтерпретація проєвропейського шляху опонентів заснована апріорному існуванні зовнішніх геополітичних потуг, чиї інтереси протистоять угорським. Відповідно і афіліація внутрішніх противників прем'єра із зовнішніми силами виконує функцію делегітимації лівих політичних сил Угорщини, ще більше посилюючи в очах

⁷⁵ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

⁷⁶ Там само

⁷⁷ Там само

⁷⁸ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp
URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

електорату роль Віктора Орбана та його партії як єдиного справжнього представника інтересів угорського народу.

3.2. Адаптація дихотомії «народ» проти «еліти». Дискурсивне конструювання образу ворога

Поруч із позитивними символами конструювання політичної єдності популістський дискурс Віктора Орбана активно використовує негативні сигніфікатори для позначення ворога, що об'єднує диверсифіковані загрози та страхи в єдиний образ проти якого легітимується боротьба. У риторичі Орбана можна виокремити кілька стійких образів ворога, що функціонують як подібні порожні сигніфікатори «зла» і є ідеологічним орієнтиром для політика.

Після повернення до влади у 2010 році швидко зарекомендував себе як правопопулістський лідер, чия політична риторика будується на протиставленні «простого народу» різноманітним елітам – як внутрішнім, так і зовнішнім. Довкола цієї дихотомії будується одна з фундаментальних рис політичного дискурсу угорського політика. Орбан та Фідес таврують політичних опонентів негативними характеристиками з абсолютно різних ідеологічних площин: від «корумпованих представників колишньої комуністичної номенклатури» до «космополітичних лібералів», відірваних від народу та реальної політичної ситуації.

Вкрай цікавим з точки зору правого популізму є використання Віктором Орбаном дихотомії «національні» та «глобалістські» сили. Угорський прем'єр прямо послуговується риторикою безкомпромісного поділу прихильників різних стратегічних підходів до відкритості кордонів держав на два табори: «Ми, мільйони з національними почуттями, на одній стороні; еліта “громадян світу” на іншій стороні»⁷⁹. Надалі, зокрема і у цій самій промові, Орбан свій позиційний блок (національна держава, захист кордонів, інститут традиційної родини та «цінування

⁷⁹ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848
URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

праці») протиставляє прихильникам відкритого суспільства, світу без кордонів, нових форм родини і, за Орбаном, знеціненої праці.

Більше того, угорський політик послуговується класичною боротьбою двох ідеологічно ворогуючих класів суспільства: пануючого класу (еліти) і пригнобленого, робочого класу (народу). Мова ворожнечі на цьому тлі активно підтримується гучними гаслами. До прикладу, під час свого візиту на щорічну конференцію консервативних сил (Conservative Political Action Conference) у Техасі, Віктор Орбан заявив: «Ми побачили яке майбутнє пропонує глобалістський, правлячий клас. Проте ми маємо інше бачення майбутнього... Глобалісти можуть усі іти до біса...»⁸⁰. Загалом показовим фактом є те, що постать чинного угорського прем'єр-міністра є вкрай популярною серед американських консервативних сил. Про це свідчить також і відгук про Орбана від Мета Шлаппа, голови Conservative Political Action Conference: «Що нам подобається в ньому, так це те, що він дійсно стоїть за свободу свого народу проти тиранії ЄС»⁸¹.

Глобалістські сили у світоглядній призмі Віктора Орбана представлені передусім ліволіберальною течією, що є певним збірним образом домінуючих політичних партій розвинених держав Західного світу. Однак ці сили, за словами лідера, підпорядковуються дечому більшому, підігруючи класичному наративу боротьби звичайного народу та багатих корумпованих посадовців: «Ліволіберальна еліта фактично організує трансатлантичну еліту: не європейську, а глобальну... не демократичну, а олігархічну»⁸².

Артикуляційне формування Орбаном класичної популістської дихотомії «народ проти еліти», сконкретизованої К. Мудде як «чистий народ проти корумпованої

⁸⁰ Newsweek: Victor Orban gets CPAC standing ovation for telling globalists "Go to hell"
URL: <https://www.newsweek.com/viktor-orban-cpac-standing-ovation-globalists-go-hell-texas-1731042?>

⁸¹ Associated Press News: Embrace for Hungary's Orban deepens among US conservatives
URL: <https://apnews.com/article/elections-donald-trump-dallas-marjorie-taylor-green-6834776bcc1f65800a615b0745302be5>

⁸² The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp
URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

еліти»⁸³, здійснюється відкрито і на офіційних заходах за присутності політика. Зокрема, на 29-му з'їзді Фідес Орбан закликав публіку протистояти загальному вектору політики мультикультурності Європейського Союзу, аргументуючи це тим, що «це не в інтересах європейців, а лиш в інтересах європейських еліт, політиків, ідеологів, бюрократів, а також голів великих інтернаціональних корпорацій»⁸⁴.

Варто також відмітити, що угорський політик звертається до європейців «European people» (тобто народ Європи), а не звичне «Europeans», збагачуючи власну риторику вживанням терміну «народ». Окрім цього, таким чином тезове звернення до популістської дихотомії «народу проти еліти» є набагато більш очевидним для сприйняття.

Окреслена Орбаном «еліта» фактично стає суб'єктом політичної кризи репрезентації, яку він використовує для делегітимації своїх політичних опонентів. Також слід відмітити, що, намагаючись підтримати позитивний образ власної сторони, політик відносить себе та угорців, тобто «національні» сили до демократичних, а інших – до недемократичних, не обґрунтовуючи це аргументами. Такий наратив прослідковується через заперечення здатності «еліти» представляти справжні інтереси населення: «У нас є еліта, яка не хоче репрезентувати людей і пишається цим; і у нас є люди, які не є репрезентованими»⁸⁵.

Окрім антиелітизму, конструювання збірного образу «ворога» здійснюється за рахунок долучення до нього інших об'єктів антагоністичної риторики, одним з яких є мігранти. Дискурсивна демонізація мігрантів першочергово ґрунтується на абсолютно відкритому віднесенні мігрантів до суспільно небезпечних груп

⁸³ Mudde C. The populist zeitgeist. Government and opposition. 2004. Vol. 39. Issue 4. C. 543

⁸⁴ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

⁸⁵ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp
URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

населення. Віктор Орбан, говорячи про основні пріоритети державної політики, використовує цю стратегію: «Ми повинні захищати наші кордони і угорський народ проти криміналів, терористів і незаконних мігрантів»⁸⁶. Однією з дискурсивних задач політика є створення напруження та поширення відчуття важливості, відповідальності історичного моменту, у якому перебувають угорці. Згадуючи про минулі звитяги угорського народу, Віктор Орбан говорить про сьогодні так: «Але найбільше, що ми могли б зробити в нашому житті, найбільша битва, яку ми могли б вести разом ще попереду нас. І все вказує на те, що вона прямо зараз перед нами»⁸⁷. Кульмінацією створення атмосфери напруги є такі слова: «Ситуація, дорогі друзі, така, що є ті, хто прагне забрати у нас нашу країну». Цією загрозою, за словами Орбана, є іноземці з інших континентів, що не розмовляють угорською та абсолютно нехтують угорською культурою, законами та стилем життя.

Також варто відмітити як Віктор Орбан додає ще більшого емоційного забарвлення сконструйованому ворогу народу через риторику «облоги»: «Європа – і в її межах і Угорщина – під облогою, і ми мусимо оборонятися»⁸⁸. Такий наратив можна накласти на популістську тактику барикадування (barricade building)⁸⁹, описаної Р. Метцем. Основною характерною рисою цієї тактики є не лише утворення штучної межі всередині суспільства між певними суспільними кластерами, а і відгородження, захист «народу» від зовнішніх подій. Цей підхід теж часто супроводжується антагоністичною риторикою, що апелює до емоційних

⁸⁶ Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 26th Congress of the Fidesz – Hungarian Civic Union. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-26th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-union>

⁸⁷ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

⁸⁸ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

⁸⁹ Metz R. "Sympathy for the devil": The strategic use of the populist repertoire in Viktor Orbán's politics. *Intersections*. East European Journal of Society and Politics. 2024. P. 95-113.

аспектів, таких як страх, обурення та почуття несправедливості, що сприяє посиленню мобілізації електорату.

Більше того, просування дискурсу «мігранти – це вороги угорського народу» та приналежності його до ширших правопопулістських стратегій, розрахованих на довгострокову перспективу, має і більш короткострокову ціль. Ця ціль полягає у стандартній передвиборчій мобілізації електорату і це можна прослідкувати у тексті промови. Згадуючи про намагання «зовнішніх сил» підсилити фактичне поглинання Угорщини іммігрантами, політик робить таку примітку: «І вони розглядають наші прийдешні вибори як можливість цього». Враховуючи той факт, що парламентські вибори відбувалися менш ніж за місяць після проголошення цієї промови, прослідковується політична доцільність використання такої риторики. Додатково лунає згадка і про місцеві рівні, де йде наголос на тому, що у кожному електоральному районі будуть ті, хто протистоятиме «нашим кандидатам»⁹⁰.

Тим не менш, конструювання образу ворога довкола мігрантів є тісно дискурсивно пов'язаним з іншими антагонізованими образами. У промовах Віктора Орбана можна виокремити тезу щодо контрольованості і спланованості мігрантської кризи, яка аж ніяк не є випадком або простою геополітичною демографічною проблемою. Прем'єр наголошує на тому, що мігранти є інструментом політичного впливу певних акторів геополітики: «Сформувалася химерна коаліція: коаліція торговців людьми, правозахисників і брюссельських бюрократів»⁹¹.

Виходячи з цього, варто розглянути європейський ліберальний контекст, який є наріжним каменем у популістській риториці угорського прем'єра. У риториці Віктора Орбана тезово прослідковується співставлення боротьби угорців проти

⁹⁰ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

⁹¹ Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 26th Congress of the Fidesz – Hungarian Civic Union. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-26th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-union>

партійної диктатури Радянського Союзу з нинішнім організаційним та бюрократичним конфліктом Угорщини з Європейським Союзом. Прем'єр вказує на політичний інституційний тиск на Угорщину в ЄС: «Переживши комуністичну бюрократію, ми не хочемо опинитися під гнітом іншої бюрократії Заходу, з диктатом Брюсселя»⁹², руйнуючи образ вільної та демократичної Європи для своєї аудиторії. Дискурсивно пов'язаною і логічно сумісною з риторикою Орбана стосовно нинішньої Європи є тема лівих і ліберальних політичних сил. Безперечно, політик вважає їх своїми ворогами, а отже і ворогами усього угорського народу.

У промовах Орбан створює ще одну лінію дихотомії: між своїм урядом, який працює, діє, досягає результатів та проєвропейською опозицією, яка лише моралізує, поширює непотрібні угорцям цінності та чия ефективність є абсолютно мінімальною: «Наше досягнення це робота, яку ми виконуємо. Їхнє у тому, що вони ліберали: такі собі хороші європейці»⁹³. Однак угорський прем'єр не зупиняється на наративі бездіяльності лівих сил, а демонізує їх за рахунок певного, сконструйованого самим Орбаном, негативного і неефективного впливу ліволібералів: «... вони привели країну до банкрутства, це правда, що вони б навіть продали будівлю мерії Будапешта... і це правда, що вони не можуть показати жодного виконаного завдання, яке б мало якісь наслідки»⁹⁴. У цій же промові політик прямо висміює лібералізм, відкидаючи його як систему цінностей, і виставляє як порожню самозакоханість своїх політичних опонентів, стверджуючи, що «... вони горді ліберали, і міра їхніх здібностей полягає у тому, щоб розповідати іншим як жити і думати»⁹⁵.

Невід'ємною складовою критики європейської політики є приналежність до збірного образу «ворога», згідно з Орбаном, представників сексуальних меншин:

⁹² The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

⁹³ Там само

⁹⁴ Там само

⁹⁵ Там само

«... спільнота, до якої ми належимо, Європейський Союз, спотикається від кризи до кризи, будучи тінню – райдужною тінню – свого колишнього себе»⁹⁶. Риторика угорського лідера чітко спрямована на демонізацію представників ЛГБТ спільноти. Сексуальна нетрадиційність стала одним з основних ворогів Орбана та «Фідес», які пропагували і продовжують пропагувати традиційні та християнські цінності. Найбільшу увагу Орбан звертає саме на вплив «ЛГБТ-пропаганди» на дітей. У 2021 році були внесені поправки до низки законів, що стосуються захисту дітей та інституту сім'ї, а також публічної освіти, медіа і бізнес-реклами. Відповідно до цих законодавчих змін, заборонялися суспільні обговорення питань гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації у навчальних закладах, у медіа та в рекламі⁹⁷. У термінології Р. Мерца така популістська стратегія називається «полюванням на відьом» (witch hunting)⁹⁸, що характеризується активною стигматизацією окремих груп населення та емоційною антагоністичною риторикою проти них. Використання цієї стратегії дає електорату політика об'єднатися не лише довкола загального збірного образу ворога, а й спільного конкретного ворога тут і зараз. Емоційність досягається зокрема і за рахунок апелювання до негативного впливу ЛГБТ на дітей. Віктор Орбан намагається задіяти якомога ширший емоційний спектр, відповідаючи фундаментальним основам популістського характеру політики: «такі емоції як гнів, страх, обурення, сором і гордість є передбачувано домінуючими серед певної частини електорату, і ці емоції, як правило, мотивують підтримку популістів»⁹⁹.

⁹⁶ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

⁹⁷ Barát, Erzsébet. "Revoking the MA in Gender Studies in Hungary and right-wing Populist Rhetoric." *L'Homme* 30.2 (2019): P. 135-144. URL: https://www.researchgate.net/publication/338533491_Gender_Craze_-_Revoking_the_MA_in_gender_studies_in_Hungary_and_right-wing_populist_rhetoric

⁹⁸ Metz R. "Sympathy for the devil': The strategic use of the populist repertoire in Viktor Orbán's politics. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. 2024. P. 95-113.

⁹⁹ Salmela M., von Scheve C. Emotional Dynamics of Right- and Left-wing Political Populism. *Humanity & Society*. 2018. P. 434-454. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0160597618802521>

Важливим дискурсивним елементом антагоністичної риторики Орбана щодо Європейського Союзу є постать угорсько-американського фінансиста Джорджа Сороса, що є одним з найбільш вагомих інвесторів у ліволіберальні проекти по всьому світу. Відповідно до цього, і риторика Орбана апелює до необхідності «боротися не з маленькими анемічними опозиційними партіями, а з інтернаціональною мережею, організованою в імперію»¹⁰⁰. Віктор Орбан відмітає можливість існування вільної опозиційної думки, називаючи медіа, громадських активістів, організаторів протестів та акцій, неурядові громадські організації докорінно профінансованими Джорджем Соросом, якого угорський прем'єр назвав «міжнародним спекулянтом»¹⁰¹.

Демонізуючи образ Джорджа Сороса, Орбан наголошує на такій стратегічній меті фінансиста: «Їхнє завдання здобути владу та імплементувати основний план: зламати Угорщину, яка стоїть на шляху в іммігрантів»¹⁰². Досягається це за рахунок нашарування на існуючі соціально-політичні виклики їх нерозривного зв'язку із діяльністю Сороса. Наприклад, висловлюючись про небезпеку з боку мігрантської кризи, Віктор Орбан використовує тезу про те, що саме Сорос допомагає мігрантам дістатися Угорщини: «Найважливіша річ - захистити те, чого ми вже досягли. Ми захищаємо наші кордони від вторгнення мігрантів... А тим часом, ви можете бачити ... як човни неурядових організацій Сороса, що перевозять мігрантів через море з Африки, один за одним прибувають до портів»¹⁰³.

Враховуючи активну стигматизацію мігрантів у публічному медіапросторі, емоційний негативний образ вдало переноситься і на американського фінансиста. Віктор Орбан формулює тезу, у якій він підводить загрозу від Джорджа Сороса до

¹⁰⁰ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

¹⁰¹ Там само

¹⁰² Там само

¹⁰³ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

історичного рівня, прирівнюючи Сороса до інших ворогів угорського народу протягом історії: Султанату, династії Габсбургів чи Радянського Союзу. Наголошуючи на тому, що угорці змогли побороти й пережити усіх, Орбан проголошує: «І зараз ми відправимо Дядька Джорджа додому, разом із його мережею»¹⁰⁴. Під мережею, очевидно, йде мова про взаємопов'язану систему громадських ініціатив, організацій та інституцій, фінансування яких в більшості йде з фондів Сороса.

Однак небезпеку від сконструйованого образу Джорджа Сороса як ворога угорського народу Орбан вбачає не лише у діяльності афілійованих з фінансистом організацій, а й у прямому зв'язку європейської архітектури влади з ним. У промовах угорського прем'єра неодноразово лунали слова про те, що владна вертикаль Європейського Союзу переважно складається з тих, хто ігнорує інтереси та потреби населення і натомість представляє політичні чи бізнес інтереси еліт, нав'язуючи їх цінності «народу». Згадуючи про це, Орбан звертається до звичного ворожого образу Сороса: «Це світ Дядька Джорджа і це його армія»¹⁰⁵. Окрім того, що американо-угорський бізнесмен виставляється антагоністичним лідером, Орбан послуговується словом «армія», що є ефективним інструментом використання на публіці через його очевидне емоційне забарвлення.

Більше того, перед електоратом ставиться акцент на більш ретельному і відповідальному підході до парламентських і місцевих виборів, на яких «...в кінцевому підсумку в кожному виборчому окрузі наш кандидат буде балотуватися проти одного кандидата від Сороса»¹⁰⁶. Зазначається, що такі кандидати навіть

¹⁰⁴ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

¹⁰⁵ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

¹⁰⁶ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

можуть бути прихованими за маскою «незалежних» кандидатів. Фактично, такою риторикою Орбан відкрито відлякує виборців голосувати за когось іншого, окрім представників Фідес і лояльних до нинішньої влади претендентів, наділяючи усіх інших у списку елементами загадковості, підступності та недовіри.

Слід також звернути увагу і на тому, що у стратегіях, пов'язаних із конструюванням або демонізацією образу ворога, не менш артикуляційно важливим, аніж власне постать ворога, є те, якими характерними рисами він володіє. Своїх ворогів Віктор Орбан описує так: «Їхні обличчя не видно, вони приховані від очей; вони не воюють прямо, а приховано; вони не благородні, а безпринципні...»¹⁰⁷. Орбан використовує техніку демонізації спільних опонентів. Наприклад, говорячи про Дональда Трампа, як захисника американського народу та національної держави на противагу «пост-національному ліберальному» підходу, угорський прем'єр вбачає у американському колезі мішень для ворогів: «Ось чому вони хочуть посадити його за ґрати. Осць чому вони хочуть забрати його активи. І якщо це не спрацює, ось чому вони захочуться його вбити»¹⁰⁸. Створення такого образу вимагає від угорського прем'єр-міністра активних дій, направлених на трансформацію критики. Тобто зробити так, аби будь-який негатив щодо чинної влади або акцентування уваги на проблемах у державі сприймалися як намагання противників Орбана образити увесь угорський народ. Доречним буде приклад того, як у 2020 році на інтерв'ю угорському радіо Віктор Орбан поділився¹⁰⁹ історією про свій діалог з віце-президенткою Європейської Комісії, яка прямо вказала на проблеми антидемократизації в Угорщині. Він згадав вислови віце-президентки про

¹⁰⁷ About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848 URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>

¹⁰⁸ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

¹⁰⁹ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Prime Minister Viktor Orbán on the Kossuth Radio programme "Sunday news" URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orban-on-the-kossuth-radio-programme-sunday-news/>

Угорщину як про слабку демократію, а також її думку про те, що угорський народ наразі знаходиться у тій позиції, де люди не можуть формувати власну незалежну думку. Інтерв'юеру Орбан відповів так: «Іншими словами, вона проголосила угорський народ імбецилами». Тут ми спостерігаємо абсолютну ретрансляцію сторонньої критики, яка супроводжується відсутністю бажання визнавати власні помилки та проблеми. Окрім цього образ жертви доповнився словами про те, що європейські посадовці ніколи б не посміли так сказати про Німеччину або Францію, інакше вони опинилися б під загрозою звільнення. Критика, яка мала б, як мінімум інформаційно, впливати на свідомість виборців Орбана, стає інструментом чинної влади. Це класичний приклад апокаліптичного популістського наративу, в якому «вони» - ворожі, всесильні і при цьому морально низькі, а «ми» - морально праві, але вразливі.

Такою тактикою виставлення себе жертвою (self-victimization), про яку згадує Р. Метц¹¹⁰, можна прослідкувати і в суто політичному електоральному вимірі - на прикладі заяв Орбана про європейську партійну та виборчу системи. Угорський політик відкрито послуговується тезою про те, що у сучасній Європі працює система умовного поділу політичних сил на 3 ніші «заборонені, дозволені, просунуті»¹¹¹. Європейська політична сила Патріоти Європи, до заснування якої у 2024 році активно долучився зокрема і Віктор Орбан, згідно з попередньої тези відноситься до категорії «заборонених», тобто таких, чиє здобуття будь-яких позицій у політичному житті Європи є навмисно ускладненим. При цьому інші політичні сили, зокрема Європейська Народна Партія, яка є опонентом Орбана, вважаються ним як привілейовані у європейських структурах і відносяться до категорії «просунутих» (promoted). Варто зазначити, що Фідес у 2021 році покинули

¹¹⁰ Metz R. "Sympathy for the devil": The strategic use of the populist repertoire in Viktor Orbán's politics. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. 2024. P. 95-113.

¹¹¹ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp

URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

фракцію Європейської Народної Партії навіть попри те, що вона є правоцентристською і представляє консервативно-християнські цінності.

Таким чином, можна побачити ретрансляцію клейма жертви нечесної політичної гри, де правила задають ті, хто налаштований проти Віктора Орбана, а отже, відповідно до його риторики, і проти угорського народу в цілому.

3.3. Правий вимір популізму Віктора Орбана: нативізм і авторитаризм

Популістський характер політики і риторики Віктора Орбана тісно переплітається з ідеологічними елементами нативізму та авторитаризму, що дозволяє класифікувати його політику як правопопулістську. Відповідно до описаної у Розділі 1 концепції Каса Мудде, ядро ідеології радикального правого популізму поєднує три риси: популізм, нативізм та авторитаризм. Саме нативізм і авторитаризм відрізняють таких лідерів від класичних консерваторів, забезпечуючи «правий» ідеологічний вимір популізму.

Нативізм у дискурсі угорського прем'єра передбачає акцент на етнокультурній однорідності нації та зображенні іммігрантів і зовнішніх впливів як екзистенційної загрози для угорського народу. Фундаментом для цього є описаний у розділі 3.2. дискурсивно сконструйований образ «ворога». Віктор Орбан поділяє визначений К. Мудде¹¹² наратив нативізму про те, що держава має бути населена лише представниками однієї нації, а усі інші підпадають під стигму «чужий», «загрозливий».

Елементи нативістської риторики особливо характерно можна визначити, аналізуючи промови та заяви Орбана дотичні до теми мігрантської кризи. Однією з основних публічних загроз для політика є занепад угорської ідентичності та гомогенності нації саме внаслідок міграційних процесів. Ілюструється прем'єром цей процес на прикладі країн ЄС з використанням поняття «паралельних суспільств», говорячи про неготовність мігрантів політично та культурно

¹¹² Mudde C. Populist radical right parties in Europe. Cambridge. 2007. С. 19

асимілюватися у приймаючу культуру. Демографічна небезпека для угорського народу, відповідно до Віктора Орбана, поступово насувається і є неминучою, якщо не реагувати на неї: «... світ паралельних суспільств будується повільно, але впевнено, крок за кроком, і, за законами природи, він придушить наш світ і зведе до меншості нас, наших дітей і онуків»¹¹³. Загалом реагуючи на демографічні виклики, Віктор Орбан, орієнтується виключно на внутрішні можливості вирішення цих проблем. З його вуст неодноразово лунала критика підходу країн ЄС до демографічної кризи, одним з проявів якого є намагання побороти старіння населення і зменшення його чисельності. Відповідно і стосовно імплементації схожих заходів для відвернення демографічного спаду в Угорщини прем'єр має різку відповідь: «Не може бути й мови про те, що скорочення населення компенсуватиметься за рахунок міграції»¹¹⁴. Орієнтуючись на негативний, за оцінками Орбана, досвід країн Заходу, він висуває тезу про те, що «якщо гостей більше, ніж господарів, то дім перестає бути домом. Це ризик, на який не можна йти»¹¹⁵.

Характерною рисою орбанівського нативізму є різко негативне ставлення до мультикультуралізму та «чужих» етнічних елементів. Віктор Орбан відкрито позиціонує свою політику як захист національної однорідності від розмивання зовнішніми впливами. Однією з його провідних тез є протиставлення «християнської демократії» ліберальній, підкреслюючи, що на відміну від звичного ліберального підходу вона відкидає мультикультуралізм та імміграційну політику¹¹⁶. Така риторика чітко окреслює образ «народу» в етнічних та релігійних

¹¹³ Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 26th Congress of the Fidesz – Hungarian Civic Union.

URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-26th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-union>

¹¹⁴ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp

URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>

¹¹⁵ Там само

¹¹⁶ Reuters: Hungarian PM sees shift to illiberal Christian democracy in 2019 European Vote

URL: <https://www.reuters.com/article/world/hungarian-pm-sees-shift-to-illiberal-christian-democracy-in-2019-european-vote-idUSKBN1KI0BX/>

термінах (етнічні угорці-християни) і таврує неугорські елементи як джерело загроз. Також варто зазначити, що обраний угорським прем'єром наратив отримав і більш радикальне забарвлення, що проявляється у відкритому небажанні будь-якого змішання угорців з несвропейськими народами. Наприклад, у 2022 році на виступі перед угорськими студентами Віктор Орбан однозначно заявив: «ми не хочемо стати народом змішаної раси»¹¹⁷. Такі характерні заяви не є поодинокими, і для своїх різних аудиторій Орбан повторює обраний ним нативістський наратив, кажучи, що «... ми не хочемо, щоб наш власний колір, традиції та національна культура була змішана з іншими»¹¹⁸.

У зв'язку з цим і європейські держави, що імплементували позитивну міграційну політику, у риторичі угорського прем'єра згадуються як «країни, які більше не є націями: вони не більше ніж конгломерат народів»¹¹⁹. У цьому контексті європейська політика є антиприкладом для Орбана, який попри членство Угорщини в ЄС, категорично відкидає спільні ідеї мультикультуралізму та відкритих кордонів: «Не було згадки про те, що ми повинні поступатися важливими аспектами нашої культури, традиціями та історією на користь нібито вищих принципів та ідеологій»¹²⁰.

Нативістські та етнонаціональні наративи відповідно знайшли своє відображення і у політиці уряду Орбана. Угорщина під його керівництвом звела паркан на південному кордоні, відмовилася приймати квоти біженців від ЄС та криміналізувала діяльність організацій, що допомагають мігрантам (так званий

¹¹⁷ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Speech by Prime Minister Viktor Orbán at the 31st Bálványos Summer free University and Student Camp

URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-31-st-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

¹¹⁸ Newsweek: Putin ally Viktor Orbán, praised by Tucker Carlson, bashes mixing of races

URL: <https://www.newsweek.com/putin-ally-viktor-orban-praised-tucker-carlson-bashes-mixing-races-1727448>

¹¹⁹ Newsweek: Viktor Orbán gets CPAC standing ovation for telling globalists “Go to hell”

URL: <https://www.newsweek.com/viktor-orban-cpac-standing-ovation-globalists-go-hell-texas-1731042?>

¹²⁰ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance

URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

пакет «Stop Soros»¹²¹). Як наслідок, угорський прем'єр публічно пишається тим, що «у нас нульова міграція і єдині люди, хто може сюди приїхати, це ті, кого впускаємо ми»¹²².

Ці твердження демонструють нативістський фундамент правого популізму, що ґрунтується на уявленні про націю як спільноту крові, традицій і культури, що є неодмінною складовою політичного капіталу Віктора Орбана. Жорстка антиміграційна позиція в 2015 році підняла рейтинг Фідес після тимчасового спаду, що допомогло владній партії перетягнути частину електорату угорської ультраправої партії Йоббік. Меседж «Угорщина належить угорцям» знайшов відгук у значній частині суспільства, стурбованого глобалізацією і міграціями. Таким чином нативізм, як частина правопопулістської стратегії, закріпив домінування Орбана на внутрішній арені та зробив його героєм для багатьох євроскептиків та націоналістів. Однак у парі з цим йшло систематичне згортання ліберально-демократичних норм та інституцій всередині країни, що є проявом іншої фундаментальної складової правого популізму за К. Мудде – авторитаризму.

Другим ключовим виміром правопопулістського лідерства Орбана є авторитаризм, що проявляється у схильності до жорсткого домінування виконавчої влади, обмеженні плюралізму думок та нехтуванні ліберально-демократичними нормами та цінностями заради «волі народу». На практиці в Угорщині це вилилось у демонтаж системи стримувань і противаг, концентрацію повноти влади в руках Фідес на чолі з Орбаном, а також поступовий відхід від ліберальних і демократичних засад.

З 2010 року, отримавши конституційну більшість, Віктору Орбану та його союзникам вдалося ухвалити нову Конституцію (The Fundamental Law)¹²³

¹²¹ BBC: Hungary passes “Stop Soros” Law banning help for migrants
URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44546030>

¹²² The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Speech by prime minister Viktor Orbán at the 30th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-30th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>

¹²³ National Assembly official website: The Fundamental Law of Hungary

прискореними темпами послабити системні обмеження на свій уряд, а згодом і поставити на ключові посади контролю (такі як судді Конституційного суду, омбудсмени, члени виборчих комісій) лояльних до своєї політичної сили посадовців¹²⁴. Водночас були змінені виборчі правила на користь правлячої партії, як от перерозподілення виборчі округи із загрозою джеррімендерингу та введення нової системи голосування (передусім щодо права голосу для закордонних етнічних угорців, більшість з яких підтримує Фідес)¹²⁵. Ці нововведення, у поєднанні із законодавчими ініціативами фактично цементують владу Орбана, створюючи структурні переваги для правлячої монобільшості на виборах.

Також необхідно звернути увагу на згортання свободи слова через просування державного контролю над ЗМІ (зокрема ухвалення двох законів про медіа у 2010 році¹²⁶) та перешкоджання роботі незалежних громадських організацій. У своїх заявах прем'єр активно просуває наратив важливості обмеження ролі опозиційних медіа та НГО, стигматизуючи їх через зв'язок ліберальними європейськими силами. Як описувалося у підрозділі 3.2, у риторичі Орбана саме ці сили є невід'ємною складовою сконструйованого образу ворога, який приховано через демократичні інституційні механізми загрожує угорському народу. Саме тому створення угорським парламентом спеціального Комітету для моніторингу іноземного впливу в медіа та неурядових організаціях Орбан вважає «абсолютно виправданим», метою чого є «щоб ви точно знали, які реальні персонажі ховаються за цими масками»¹²⁷.

URL: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/73811993-c377-428d-9808-ee03d6fb8178>

¹²⁴ Bánkúti M., Gábor H., Scheppele K. Hungary's Illiberal Turn: Disabling the Constitution. *Journal of Democracy* 23, no. 3. 2012. P. 138-146

URL: <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2012.0054>

¹²⁵ Reuters: FACTBOX – What has changed in Hungary during Orbán's 12-year rule

URL: <https://www.reuters.com/world/europe/factbox-what-has-changed-hungary-during-orbans-12-year-rule-2022-03-31/>

¹²⁶ Article 19: Hungarian media laws Q&A. August 2011. Country Report

URL: <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/2714/11-09-01-REPORT-hungary.pdf>

¹²⁷ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2019: Speech by Prime Minister Viktor Orbán at the 25th Bálványos Summer free University and Student Camp

URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

Загалом вкрай важливим під час дослідження діяльності Віктора Орбана є розуміння того, що він сам визнає авторитарний характер власної політики і не цурається включати його і у свою публічну риторику: «Угорська нація не є просто групою індивідуальностей, а спільнотою, яку потрібно організувати, зміцнити і, фактично, конструювати, і в цьому сенсі, нова держава, яку ми будуємо, є неліберальною державою»¹²⁸. Слід виділити у цій цитаті напівприховану тезу про те, що нація сама по собі не здатна функціонувати і їй потрібен той, хто «організує» її. Відповідно цю роль політик одноосібно бере на себе та свою партію. Згідно з Орбаном, демократія не обов'язково має бути ліберальною, і «якщо держава не є ліберальною, вона все одно може бути демократією»¹²⁹. Віктор Орбан відкрито і цілеспрямовано дискредитує сам принцип ліберальної демократії та наголошує на тому, що «ми маємо покінчити з ліберальними принципами і методами соціальної організації і загалом з ліберальним розумінням суспільства»¹³⁰. Таким чином угорський лідер риторично оформлює та легітимізує відхід від західних базових принципів ліберальної демократії, як-от плюралізм, права меншин, розподіл влади, як свідомий вибір на користь «іншої» неліберальної демократії, яка є більш авторитарною, закритою, заснованою на консервативних цінностях, прямій підтримці більшості та власних особливих національних засадах.

Варто згадати і про те, описаний внутрішньополітичний курс угорського прем'єра неодноразово фіксувався міжнародними спостерігачами, що підтверджували його авторитарний характер. Наприклад, у 2019 році Freedom House вперше перекласифікувала¹³¹ Угорщину з розряду «вільних» країн до «частково вільних» через перманентні атаки Орбана на демократичні інститути. А

¹²⁸ The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2019: Speech by Prime Minister Viktor Orban at the 25th Bálványos Summer free University and Student Camp
URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

¹²⁹ Там само

¹³⁰ Там само

¹³¹ Freedom House: Freedom in the world 2019. Hungary
URL: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2019>

в 2022 році Європейський парламент констатував, що Угорщина більше не може вважатися повноцінною демократією, назвавши режим Орбана «гібридним режимом виборної автократії»¹³².

¹³² European Parliament Portal: Hungary can no longer be considered a full democracy
URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220909IPR40137/meps-hungary-can-no-longer-be-considered-a-full-democracy>

ВИСНОВКИ

У ході даної дипломної роботи було проведено аналіз політичної кар'єри, публічного дискурсу та політики Віктора Орбана через призму правого популізму як ідеології та політичної практики. Для досягнення поставленої мети дослідження першочергово була опрацьована відповідна література, що допомогла виокремити теоретичні підходи до розуміння правого популізму. Як результат, було встановлено, що даний політичний феномен, відповідно до теоретико-методологічних підходів К. Мудде, Е. Лаклау, Ш. Муфф, П. Таггарта, Р. Метца, характеризується використанням «порожніх сигніфікаторів», антиелітаризмом, апеляцією до волі «простого народу», емоційним конструюванням збірного образу «ворога», а також вираженими рисами авторитаризму і нативізму. Саме ці критерії стали теоретичною основою для подальшого дослідження політичного лідерства Віктора Орбана.

Наступним кроком стало дослідження еволюції політичних поглядів Віктора Орбана. Завдяки поетапному аналізу його політичної кар'єри було виокремлено суспільно-політичні чинники, які стали ключовими у зміні ідеологічних акцентів політика та спричинили трансформацію його політичного образу. Було встановлено, що політична еволюція Віктора Орбана від ліберального демократа з проєвропейськими орієнтирами наприкінці 1980-х і до харизматичного лідера євроскептика з чітко вираженою правопопулістською риторикою після 2010 року відбувалася поетапно. У хронології варто відмітити такі чинники як: ідеологічний розкол партії Фідес, поразка на виборах 2002 року, політична криза 2006-го, пошук електоральної стратегії напередодні виборів 2010 року, міграційна криза 2015 року і конфронтація з Європейським Союзом, а також повномасштабна війна Росії проти України. Виявлено, що саме перебування в опозиції в період з 2002 по 2010 роки стало переломним етапом у зміні політичних орієнтирів і риторики Віктора Орбана, а його реакція на міграційну кризу 2015 року остаточно закріпила нову політичну модель угорського лідера.

Центральним елементом роботи є детальний аналіз публічних висловлювань Віктора Орбана: його промов на щорічних з'їздах Фідес, річницях революцій 1848 і 1956 років, виїзних лекціях, звернень до парламенту, інтерв'ю угорським та міжнародним медіа, а також офіційних заяв. У результаті було виявлено, що у своїй публічній риторичі Орбан активно послуговується правопопулістськими стратагемами. Чітко прослідковується конструювання образу ворога, що формується за рахунок стигматизації таких образів як ліберальна еліта, ліві політичні сили та глобалісти, «Брюссель», Джордж Сорос, мігранти, представники ЛГБТ. Важливою складовою цієї стратегії Віктора Орбана є антиелітарний характер висловлювань, що проявляється у артикулюванні постійного протистояння «народу» проти «еліти», яка несе у собі екзистенційну загрозу угорському народу та приховується за вищезгаданими образами. Ключовим також є використання «порожніх сигніфікаторів», що є інструментом Орбана у гегемонізації політичного представництва в Угорщині. Це досягається через об'єднання гетерогенних соціально-політичних вимог у вигляді абстрактних і часто позбавлених конкретного змісту понять, як от «об'єднаний угорський народ» або «нація», «суверенітет» чи «християнська Європа». Окрім цього, варто зазначити, що угорський прем'єр активно використовує різку та емоційну антагоністичну риторіку, а також такі популістські дискурсивні стратегії як «полювання на відьом», «барикадування» та «самовіктимізація» (виставлення себе жертвою).

Акцент було зроблено і на визначених виключно правопопулістських елементах - нативізмі та авторитаризмі. Нативістський характер політики Віктора Орбана демонструють створення політичного образу захисника національних інтересів, традиційних християнських цінностей, етнокультурної однорідності угорської нації, а також нищівна критика міграційної кризи та несприйняття мультикультуралістської політики Європейського Союзу. Водночас прискорене прийняття конституційних змін через монобільшість у парламенті, ліквідація системи стримувань і противаг, делегітимація опозиції, відхід від ліберально-

демократичних принципів захисту прав людини, а також налагодження, попри вторгнення Росії в Україну, партнерських відносин з президентом Володимиром Путіним заклали авторитарний вектор розвитку політичної ситуації в Угорщині за прем'єрства Віктора Орбана.

Як висновок, результати, отримані в ході написання даної роботи, демонструють наявність виражених характерних рис правопопулістського стилю у політичному лідерстві Віктора Орбана, який наразі є ключовою постаттю у сучасному європейському правому популізмі. Проведене дослідження дає змогу глибше зрозуміти суть та особливості політичної еволюції Віктора Орбана, яка не є випадковою чи хаотичною, а, навпаки, являє собою системний і послідовний процес становлення політика як правопопулістського лідера, що активно використовує ідеологічні та дискурсивні інструменти для мобілізації та забезпечення стабільної підтримки електорату, консолідації влади і формування нового типу політичного порядку в Угорщині.

Кейс Віктора Орбана на сьогодні є наочним прикладом того, як популістська логіка може успішно інтегруватися у публічний дискурс і державне управління, формуючи нову політичну реальність, що становить значний виклик для сучасних ліберально-демократичних інститутів Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Валевський О. Популізм як форма політичної практики: світові тенденції і реалії України // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 30 трав. 2008 р. : у 3 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. - К. : НАДУ, 2008. - Т. 1. С. 222-224
2. Українська правда: Минаюча натура популіста
URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/57461b5a4591d/page_10/
3. Українська правда: Чим небезпечний популізм для України?
URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/5af819536d68f/>
4. About Hungary: Orbán Viktor's ceremonial speech on the 170th anniversary of the Hungarian Revolution of 1848
URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/orban-viktors-ceremonial-speech-on-the-170th-anniversary-of-the-hungarian-revolution-of-1848>
5. Article 19: Hungarian media laws Q&A. August 2011. Country Report
URL: <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/2714/11-09-01-REPORT-hungary.pdf>
6. Associated Press News: Embrace for Hungary's Orban deepens among US conservatives
URL: <https://apnews.com/article/elections-donald-trump-dallas-marjorie-taylor-greene-6834776bcc1f65800a615b0745302be5>
7. Bánkúti M., Gábor H., Scheppele K. «Hungary's Illiberal Turn: Disabling the Constitution». Journal of Democracy 23, no. 3. 2012. P. 138-146
URL: <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2012.0054>
8. Barát E. "Revoking the MA in Gender Studies in Hungary and right-wing Populist Rhetoric" L'Homme 30.2. 2019. P. 135-144.
URL: https://www.researchgate.net/publication/338533491_Gender_Craze_-_Revoking_the_MA_in_gender_studies_in_Hungary_and_right-wing_populist_rhetoric
9. BBC: Hungary passes "Stop Soros" Law banning help for migrants
URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44546030>
10. BBC: Hungary PM condemns EU sanctions on Russia
URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28801353>
11. BBC: Who is Viktor Orban, Hungarian PM with 14-year grip on power?
URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67832416>
12. Debreczeni J. Arcmas. Noran-libro: Budapest. 2009. 450 p.
URL: <https://adoc.pub/debreczeni-jozsef-arcmas.html#>
13. European Parliament Portal: Hungary can no longer be considered a full democracy
URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220909IPR40137/meps-hungary-can-no-longer-be-considered-a-full-democracy>
14. Flinders, Matthew. Wood, Matthew. From Folk Devils to Folk Heroes: Rethinking the Theory of Moral Panics, Deviant Behavior
URL: https://www.researchgate.net/publication/276433378_From_Folk_Devils_to_Folk_Heroes_Rethinking_the_Theory_of_Moral_Panics
15. Freedom House: Freedom in the world 2019. Hungary
URL: <https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2019>
16. Helsinki Figyelo: Fidesz and human rights – in 1989
URL: https://helsinkifigyelo.444.hu/2019/06/11/a_fidesz_es_az_emberi_jogok_1989-ben#
17. Hetek weekly newspaper: Orban's Faith
URL: https://www.hetek.hu/belfold/200702/orban_hite
18. Hungarian National Assembly website: List of representatives
URL: <https://www.parlament.hu/web/guest/aktiv-kepviseloi-nevsor>
19. Index: Orban: We will not give asylum to economic immigrants
URL: https://index.hu/belfold/2015/01/11/orban_gazdasagi_bevandorloknak_nem_adunk_menedeket/?token=5e049a76b54eef49c0948ecada4684d6
20. Konrad-Adenauer-Stiftung: Speech by Viktor Orbán at the Conference «The Relevance and Heritage of the 1956 Hungarian Revolution»
URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=3d776b17-7836-c08a-8521-222e893b5fc8&groupId=252038
21. Laclau E. On populist reason. Verso. London. 2005. 269 p.
22. Laclau E. Populism: What's in a Name? Populism and the Mirror of Democracy. Verso. London. 2005. P. 32-49
23. Magyar Nemzet: The years of peace will return, and we will have great economic successes again

- URL: <https://magyarnemzet.hu/belfold/2024/12/visszaternek-a-bekeevек-es-megint-lesznek-nagy-gazdasagi-sikereink>
24. Metz R. "Sympathy for the devil": The strategic use of the populist repertoire in Viktor Orbán's politics. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. 2024. P. 95-113.
 25. Mouffe C. *For a left populism*. Verso. London. 2018. 97 p.
URL: https://books.google.com.ua/books/about/For_a_Left_Populism.html?id=DV4-DwAAQBAJ&redir_esc=y
 26. Mudde C. *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge. 2007. 385 p.
URL: <https://www.pacedifesa.org/public/documents/Cas%20Mudde%20Populist%20Radical%20Right%20Parties%20in%20Europe%20%202007.pdf>
 27. Mudde C. The populist zeitgeist. *Government and opposition*. 2004. Vol. 39. Issue 4. P. 541-563
 28. National Assembly official website: The Fundamental Law of Hungary
URL: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/73811993-c377-428d-9808-ee03d6fb8178>
 29. NATO: Speech by the Prime Minister of Hungary, Viktor Orban
URL: <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990316c.htm#>
 30. Newsweek: Putin ally Viktor Orban, praised by Tucker Carlson, bashes mixing of races
URL: <https://www.newsweek.com/putin-ally-viktor-orban-praised-tucker-carlson-bashes-mixing-races-1727448>
 31. Newsweek: Victor Orban gets CPAC standing ovation for telling globalists "Go to hell"
URL: <https://www.newsweek.com/viktor-orban-cpac-standing-ovation-globalists-go-hell-texas-1731042?>
 32. Office of the National Assembly: Document Number H47. The Programme of National Cooperation
URL: https://www.parlament.hu/irom39/00047/00047_e.pdf
 33. Office of the National Assembly: The Fundamental Law of Hungary
URL: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental+law/>
 34. Political Capital: Fidesz rally in the Castle
URL: https://politicalcapital.hu/kereses.php?article_read=1&article_id=711#
 35. Politico Europe: Hungary – National parliament voting intention
URL: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/hungary/>
 36. Project Syndicate: The fall of the language curtain. June 15, 1999. Viktor Orban
URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-fall-of-the-language-curtain-1999-06>
 37. Reuters: FACTBOX – What has changed in Hungary during Orban's 12-year rule
URL: <https://www.reuters.com/world/europe/factbox-what-has-changed-hungary-during-orbans-12-year-rule-2022-03-31/>
 38. Reuters: Hungarian PM sees shift to illiberal Christian democracy in 2019 European Vote
URL: <https://www.reuters.com/article/world/hungarian-pm-sees-shift-to-illiberal-christian-democracy-in-2019-european-vote-idUSKBN1KIOBX/>
 39. Reuters: Orban's ratings rise as Hungarian fence deters migrant 'invasion'
URL: <https://www.reuters.com/article/uk-hungary-orban/orbans-ratings-rise-as-hungarian-fence-deters-migrant-invasion-idUKKCN0SV1J820151106/#>
 40. Salmela M., von Scheve C. Emotional Dynamics of Right- and Left-wing Political Populism. *Humanity & Society*. 2018. P. 434-454
URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0160597618802521>
 41. The Government of Hungary portal: Prime Minister Viktor Orbán's speech at the 26th Congress of the Fidesz – Hungarian Civic Union
URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-26th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-union>
 42. The Government of Hungary portal: The Tavares report is a leftist action
URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-tavares-jelentes-egy-baloldali-akcio>
 43. The Government of Hungary portal: Viktor Orbán's ceremonial speech at Kossuth Square (October 23, 2010)
URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede-a-kossuth-teren-2010-oktober-23#>
 44. The Government of Hungary portal: Viktor Orban's speech at the inaugural session of the Hungarian Parliament (May 14, 2010)
URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-magyar-orszaggyles-alakulo-ulesen-2010-majus-14>
 45. The Government of Hungary portal: Viktor Orban's speech in Bilbao
URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-bilbaoi-eloadasa#>
 46. The Guardian: Orban urges Christian nationalists in Europe and US to "unite forces" at CPAC

- URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/04/viktor-orban-cpac-speech#>
47. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2010-2015: To preserve the Hungarian quality of existence
URL: https://2010-2015.miniszterelnok.hu/cikk/megorizni_a_letezes_magyar_minoseget
 48. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2019: Speech by Prime Minister Viktor Orban at the 25th Bálványos Summer free University and Student Camp
URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>
 49. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Address by Prime Minister Viktor Orbán at the 29th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/address-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-29th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>
 50. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: After the Ószöd speech, people were beaten up, the country was governed against them
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/after-the-oszod-speech-people-were-beaten-up-the-country-was-governed-against-them/>
 51. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: Viktor Orban’s year-end speech
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-evertekelo-beszede-4/#>
 52. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán. Archive 2015-2022: We shall make Europe great again
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/we-shall-make-europe-great-again/>
 53. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Lecture of Prime Minister Viktor Orbán at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp
URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>
 54. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Prime Minister Viktor Orbán on the Kossuth Radio programme “Sunday news”
URL: <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orban-on-the-kossuth-radio-programme-sunday-news/>
 55. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Speech by prime minister Viktor Orban at the 30th congress of the Fidesz – Hungarian Civic Alliance
URL: <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-30th-congress-of-the-fidesz-hungarian-civic-alliance/>
 56. The Official homepage of Prime Minister Viktor Orbán: Speech by Prime Minister Viktor Orban at the 31st Bálványos Summer free University and Student Camp
URL: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-31-st-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>
 57. The Orange Files: Fill in the Blanks. June 16, 1989
URL: <https://theorangefiles.hu/2013/06/20/fill-in-the-blanks/>
 58. The Orange Files: Notable Quotes: Prime Minister Viktor Orban
URL: <https://theorangefiles.hu/notable-quotes-prime-minister-viktor-orban-by-subject/#>
 59. Vastagbor: A legjobb Orbán-blessed
URL: https://vastagbor.atlatszo.hu/2014/02/13/a_legjobb_orban-beszed/
 60. 444: Orbán in 2006: Instead of governing, the government only attacks the opposition, builds up an image of the enemy
URL: <https://444.hu/2017/08/23/orban-2006-ban-a-kormany-kormanyzas-helyett-csak-az-ellenzeket-tamadja-ellensegkepet-epit-fel>

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: «ПОЛІТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ВІКТОРА ОРБАНА: ФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОПОПУЛІСТСЬКОГО ЛІДЕРСТВА»

Студент: Яцкевич Андрій Андрійович

Рік навчання, факультет: 2024/2025, ФСНСТ

Науковий керівник: Кисельов С.О., доцент, кандидат філософських наук

Рецензент: Амельченко Н.А., доцент, доктор філософських наук

Захищена “ ____ ” _____ 200_ р. *(дата не проставляється)*

Короткий зміст роботи:

Дипломна робота присвячена дослідженню політичної еволюції Віктора Орбана та формуванню його правопопулістського стилю лідерства в контексті сучасної європейської політики. У центрі дослідження – трансформація ідеологічних орієнтирів Орбана від проєвропейського лібералізму 1990-х і початку 2000-х років до консервативно-націоналістичних, нативістських та антиелітарних наративів, що кінцево сформували правопопулістський стиль політика після його повернення до влади у 2010 році. У роботі проводиться аналіз дискурсивних стратегій Віктора Орбана, публічних виступів та офіційних заяв, опираючись на концепції популізму, зокрема теорії Е. Лаклау, К. Мудде, Ш. Муфф, Р. Метца та ін. Кінцевим результатом дослідження є визначення елементів правопопулістських стратегій та образів у політиці та публічному дискурсі Віктора Орбана, що підтверджують правопопулістський характер політичного лідерства угорського прем'єр-міністра.